

Grenzeloos bevriend?

*De betekenis van etniciteit en gender op
vriendschapsvorming onder studenten in
Quetzaltenango, Guatemala*

Grenzeloos bevriend?

De betekenis van etniciteit en gender op vriendschapsvorming
onder studenten in Quetzaltenango, Guatemala

Bachelorthesis

Juni 2011

Anna van Hattem
Begeleider: Gerdien Steenbeek
Universiteit Utrecht
Studentnummer: 3400840
a.van.hattem@students.uu.nl

Dankwoord

Deze scriptie, en het onderzoek wat eraan vooraf ging, waren niet mogelijk geweest zonder de hulp en steun van een aantal personen. Ten eerst natuurlijk mijn vrienden in het veld. Door de vriendschappen die zij met mij aangingen kon ik vriendschap van binnenuit onderzoeken.

Deze vriendschappen waren niet alleen belangrijk voor het onderzoek, maar ook voor mij persoonlijk: zonder hen zou deze veldwerkperiode een eenzame tijd zijn geweest. Mijn beste vrienden in het veld: Lesley, Lucy, Ángel, Paola, Andrés, Byron en Jaclyn, bedankt voor het vertrouwen en het feit dat jullie altijd voor mij klaar stonden. Cuates para siempre!

Mijn taalleraren Byron I. en Shený die me veel meer leerden dan alleen de Spaanse taal en waar ik vele gezellige uurtjes mee heb doorgebracht. In het bijzonder wil ik Shený bedanken die niet alleen altijd klaar stond om te helpen met het onderzoek maar ook altijd een luisterend oor bood wanneer de zaken er minder rooskleurig uitzagen. Ik zal altijd warme herinneringen bewaren aan de klas van Landivar. Niet alleen accepteerden de studenten me als onderdeel van de klas, ik kreeg ook nog eens hun aandacht toen de docent de klas aan mij overliet om mijn onderzoek te bespreken.

Ik ben Gerdien Steenbeek zeer erkentelijk voor haar begeleiding. Zonder haar had dit onderzoek nooit de nodige diepgang kunnen krijgen. Gerdien nam altijd de tijd en wanneer ik er een zwaar hoofd in had gaven onze besprekingen me nieuwe energie en de moed om verder te gaan.

Mijn vriendinnen hier, Jolien, Hanna, Karlijn en Sophie staan altijd voor me klaar, zowel met praktische scriptiehulp als hardnodige kopjes thee of taartjes. Daarvoor kan ik ze niet genoeg bedanken. Onze landenetentjes waren niet alleen een interessante gelegenheid om onderzoeksresultaten te bespreken, maar ook een gezellige onderbreking van de scriptiestress.

Jan en Margriet: bedankt voor alle steun tijdens dit onderzoek en in periode die er toe leidde. Zonder jullie had ik nooit het vertrouwen en moed gehad dit tot een goed einde te brengen.

Tot slot wil ik Arno bedanken. Te weten dat je voor me klaar staat als ik je nodig heb, ook met een oceaan tussen ons in, heeft me rust gebracht. Bedankt ook dat je die oceaan bent overgestoken om mijn wereld te leren kennen.

Anna van Hattem, 21 juni 2011

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Hoofdstuk 1 ~ Theoretisch kader	8
1.1 Gender en etniciteit	8
1.2 Vriendschap	12
1.3 Gender, etniciteit en vriendschap	16
Hoofdstuk 2 ~ De context van onderzoek	18
Hoofdstuk 3 ~ Vrienden en hun vrienden	22
3.1 De studenten van San Carlos	22
3.2 De psychologieklas van Rafael Landivar	24
3.3 Landivar en San Carlos vergeleken	26
Hoofdstuk 4 ~ De vriendschapsladder	28
4.1 De treden van de ladder	28
4.2 De invulling van vriendschap.....	33
4.3 Casus: de vrienden van rechten	39
Hoofdstuk 5 ~ Grenzen in vriendschappen	43
5.1 Grenzen in de samenleving	44
5.2 De universiteit als filter	49
5.3 Grenzen in vriendschappen.....	51
Conclusie	55
Referenties	61
Bijlage 1 ~ Resumen en Español	67
Bijlage 2 ~ Reflectieverslag	70
Bijlage 3 ~ Foto's	73

Inleiding

De lange tafel ligt vol met taco's, burritos en nachos. Lesley en Paola beginnen hard te lachen wanneer Byron en Andrés hun burrito met zwoele blikken beginnen af te likken. Edgar staat op om een foto te maken en we schuiven alle twaalf bij elkaar. Zoals gewoonlijk worden er grapjes gemaakt over Andrés lengte en ik plaag hem dat hij een dwerg is. Er wordt gejoeld en Andrés kijkt mij dreigend aan en zegt: "Het is dat je een van mijn cuates [vrienden] bent..." Ik kijk de tafel rond en realiseer me dat deze mensen veel meer zijn dan informanten, het zijn goede vrienden geworden zonder wie deze maanden een stuk saaiër en eenzamer zouden zijn geweest.

Vriendschap is iets wat we allemaal kennen. De enkele zonderling daargelaten hebben we allemaal vrienden. Hoewel antropologen tijdens het veldwerk ook vriendschappen aangaan, wordt daar zelden bij stil gestaan. Er is weinig antropologisch onderzoek gedaan naar vriendschap. Lange tijd werd verwantschap beschouwd als het belangrijkste systeem van sociale relaties. In de sociale wetenschappen werd vriendschap gekarakteriseerd als vrijwillig en vrijblijvend wat tot gevolg had dat het werd gezien als staand buiten de samenleving (Allan 1989). Vriendschap is echter een relatie en geen enkele relatie kan buiten de sociale context bestaan. In elke samenleving bestaan regels die het sociale leven reguleren en deze hebben ook betrekking op vriendschap.

Vriendschap is een bijzondere sociale relatie omdat hij wordt gesloten op vrijwillige basis (Allan 1989). Vriendschappen kunnen wel worden afgekeurd maar niet afgedwongen worden. Toch selecteren mensen hun vrienden, bewust of onbewust, vaak op basis van de regels van een samenleving. Gouldner en Strong (1987) laten in hun boek zien hoe de (ongeschreven) regels van de omgeving hun weerklank vinden in de vorming van sociale relaties. Ze beschrijven hoe een hoog opgeleide vrouwelijke respondent vrouwen van een lagere status niet in overweging nam als potentiële vrienden, ondanks haar eenzaamheid. Het vormen van een vriendschap is dan wel een vrijwillige persoonlijke keuze, maar deze keuze wordt wel degelijk begrensd. In dit geval worden de grenzen gedefinieerd naar klasse. Vanwege enerzijds de vrijheid in vriendschapskeuze en anderzijds de sociale dwang, is vriendschap een bruikbaar instrument om te kijken naar de elasticiteit dan wel rigiditeit van grenzen. Vriendschap kan daarom worden gebruikt om onderzoek te doen naar de mate van acceptatie van interetnisch contact tussen groepen. Dit onderzoek stelt zich ten doel bij te dragen aan de

ontwikkeling van theorievorming van vriendschapsrelaties als weerspiegeling van interetnisch contact en de rol van gender hierin. De centrale vraag hierbij is: *Wat is de betekenis van gender en etniciteit in vriendschappen van studenten in Quetzaltenango, Guatemala?*

Etnische grenzen zijn *gendered* en gendergrenzen worden ook etnisch gedefinieerd. Gender is het geconstrueerde verschil tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid. Vrouwen zijn de *gatekeepers* van hun gemeenschap waardoor er vaak meer controle is op hun seksualiteit en met wie ze omgaan. Dit onderzoek concentreert zich daarom op vrouwen. Dit betekent echter niet dat mannen en hun vrienden buiten beschouwing worden gelaten: immers, de categorie vrouwen kan alleen bestaan als er ook een categorie mannen is. Deze categorieën worden in relatie met elkaar geconstrueerd.

Guatemala is een land waar altijd spanningen zijn geweest tussen *indígenas*, de oorspronkelijke bevolking die afstamt van de Maya's, en *ladinos*, personen die afstammen van de Spanjaarden en de Maya's. Tegenwoordig stelt het officiële discours dat alle etniciteiten gelijkwaardig zijn en recht hebben op het uitdragen van hun identiteit, maar in praktijk is dit niet terug te zien. Guatemala is een interessant land om te kijken naar interetnische vriendschappen en de rol van gender daarin. Ik heb ervoor gekozen om mijn onderzoek in een grotere stad te doen omdat mondialiseringsprocessen het belang van vriendschap versterken en zo grenzen zouden vervagen (Beer 2001, Bell en Coleman 1999, Ray Pahl 2000). Sociale veranderingen zijn vaak als eerste te zien bij jongere generaties (Bucholtz 2002). Ik heb daarom besloten mijn onderzoek te doen onder jonge mensen.

Het veldwerk vond plaats in de maanden februari tot en met april 2011 in Quetzaltenango, Guatemala. Tijdens eerdere verblijven in Spanje en Ecuador heb ik al goed Spaans leren spreken, maar om mijn kennis op te halen en lokale woorden te leren heb ik de eerste drie weken onderzoek gecombineerd met intensieve taallessen. Mijn taalleraren bleken ook goede contactpersonen die me introduceerden bij mijn populatie. De populatie bestond uit studenten van de universiteit. Ik heb hiervoor gekozen om de onderzoekspopulatie te beperken, alsook te filteren voor verschillen in de populatie. Ik heb voor de twee grootste universiteiten gekozen, namelijk staatsuniversiteit San Carlos en privé-universiteit Rafael Landivar. De belangrijkste methode in mijn onderzoek was participerende observatie. Ik ging met mijn informanten mee naar lessen, hing met ze rond op de campus, ging met ze winkelen of pizza eten en kwam soms bij hen thuis. Door deel te nemen aan het dagelijks leven van mijn

informanten kon ik, naast een expliciet begrip, een *tacit* begrip van hun leven krijgen (DeWalt en DeWalt 2002). De regels van vriendschap zijn veelal verborgen en worden niet uitgesproken (Paine 1969, Bell en Coleman 1999). Juist om die reden is participerende observatie een belangrijk middel om begrip van deze regels te krijgen. Participerende observatie was niet slechts een methode maar vormde de context voor het gebruik van andere methodes (DeWalt en DeWalt 2002). Ik heb dertien studenten geïnterviewd in semi-gestructureerde interviews. Hieronder waren drie jongens. Daarnaast heb ik dagelijks met hen en andere studenten, zowel jongens als meisjes, veel informele gesprekken gevoerd. Deze gesprekken vonden plaats in de context van participerende observatie. Halverwege het onderzoek heb ik een presentatie gehouden voor de klas eerstejaars psychologiestudenten op Landivar. Het onderwerp was het eerste deel van mijn onderzoek: vriendschappen en hun betekenis. De studenten herkenden zich erg in de getrokken conclusies. Daarnaast heb ik in deze zelfde bijeenkomst een focusgroep met deze studenten gehouden over de onderwerpen etniciteit en *machismo*. Ten slotte participeerde ik niet alleen in de echte wereld, maar ook online in de digitale gemeenschap die Facebook is. Eenmaal in Nederland onderhoud ik nog steeds contact met informanten via Facebook.

In antropologisch onderzoek is de onderzoeker zelf het meetinstrument waardoor van objectiviteit geen sprake kan zijn. Het is daarom belangrijk te benadrukken dat de hier gepresenteerde data tot stand is gekomen door interactie tussen informanten en mijzelf. Mijn theoretische overtuiging die voortkomt uit genderstudies en mijn persoonlijke kenmerken kunnen van invloed zijn geweest op de dataverzameling en analyse. Vanwege het belang dat genderstudies aan vrouwen toekent met betrekking tot etnische grenzen heb ik mij vooral op hen gefocust. Ik heb meer meisjes leren kennen dan jongens en ook met meer meisjes een dieper band opgebouwd. Geen van de jongens die ik gesproken heb was *indígena*. Het zou daarom mogelijk kunnen zijn dat mannenvriendschappen en de betekenis van etniciteit erin onderbelicht is gebleven. Ik ben een student en heb ongeveer dezelfde leeftijd heb als mijn informanten. Het was daarom gemakkelijk om tot hun groepjes toe te treden. Doordat ik een vrouw ben kon ik met vrouwen over vrouwenzaken praten. Tegelijkertijd maakte dit dat ik nooit zelf kon zien hoe het eraan toe gaat in groepjes die alleen uit jongens bestaan, omdat mijn aanwezigheid hun gedrag zou kunnen veranderen. Dat ik een buitenlandse ben had tot gevolg dat ik tot op zekere hoogte een buitenstaander bleef. Hierdoor kon ik naïeve vragen stellen. Tegelijkertijd begreep ik grapjes en andere gebeurtenissen niet altijd. Juist het feit dat ik een buitenlandse en daardoor een buitenstaander was heeft mijn toegang tot de

vriendengroepen van informanten vergemakkelijkt. Vanwege mijn positie durfden ze me al snel te vertrouwen. Mijn blanke, blonde uiterlijk past beter bij *ladinos* dan bij *indígenas* maar omdat ik buitenlands ben werd deze karakterisering niet op mij toegepast waardoor ik naar mijn idee gemakkelijk toegang tot beide groepen had en op gelijke voet met hen kon omgaan.

Het is mogelijk dat er minder verschillen tussen de twee universiteiten zijn dan hier gerapporteerd. Op Landivar duurde het langer om rapport op te bouwen, wat deels veroorzaakt werd door de manier waarop ik toegang kreeg. Ik heb daar bijna de hele klas van 43 studenten leren kennen waardoor ik meer mensen oppervlakkig ken. Op San Carlos verkreeg ik via Lucy toegang tot haar groepje van zeven, waarmee ik een goede band heb opgebouwd en ik al snel een persoonlijke klik had. Daarnaast heb ik op dezelfde locatie via de vriendinnen Adriana en Yoyo leren kennen. De opbouw van het lesrooster en de universiteit zelf maakten dat er op San Carlos veel meer *hanging out* mogelijk was dan op Landivar.

In hoofdstuk één worden de theorieën besproken die het vertrekpunt van dit onderzoek vormden. De betekenis van gender en etniciteit en sociale grenzen worden besproken vanuit een antropologisch en genderperspectief. Hoofdstuk twee biedt een begrip van de context van het onderzoek en de rol die etniciteit en gender in Guatemala spelen. Hierna volgen de empirische hoofdstukken. Wanneer men vriendschap bestudeert, is het allereerst nodig te weten wie de personen zijn die vriendschappen aangaan. In hoofdstuk drie worden mijn informanten gepresenteerd, alsmede de universiteiten die zij bezoeken. Hoofdstuk vier gaat in op de verschillende stadia in vriendschappen en de betekenis hiervan. Nadat we hier hebben bekeken hoe vriendschappen van studenten in Quetzaltenango eruit zien wordt er in hoofdstuk vijf besproken hoe grenzen van de samenleving doorwerken in vriendschappen en de rol van de universiteit daarin. Ten slotte wordt in de conclusie het empirische materiaal in de theorie geplaatst en de leidende vraag van dit onderzoek beantwoord.

Hoofdstuk 1 ~ Theoretisch kader

1.1 Gender en etniciteit

In deze paragraaf wordt ingegaan op de betekenis van gender en etniciteit. Gender en etniciteit zijn sociale identiteiten die ons positioneren in de wereld. Er wordt uitgelegd dat ze dit niet los van elkaar doen, maar dat ze elkaar wederzijds beïnvloeden. Op basis van sociale identiteit worden grenzen opgetrokken. Dit wordt toegelicht met behulp van Barth's *boundary model* (1969). Tot slot wordt besproken hoe deze grenzen een plaats krijgen in sociale relaties, waaronder vriendschappen.

Gender

De wereld om ons heen zit vol informatie. Om daar niet horendol van te worden delen we de wereld in op allerlei kenmerken, zodat het overzichtelijk wordt. Een van deze ordeningsprincipes is gender. **Gender** is het cultureel geconstrueerde verschil van mannelijkheid en vrouwelijkheid gebaseerd op biologische verschillen (Jansen 1983, Nagel 2003, Aalten 1991). We delen niet alleen levende wezens in naar gender, maar een groot deel van de wereld om ons heen. Zo zijn er mannelijke en vrouwelijke woorden en kunnen auto's mannelijk of juist vrouwelijk zijn (Jansen 1983). Bepaalde eigenschappen worden als mannelijk of vrouwelijk aangemerkt waardoor ze een kenmerk van verschil vormen en een grens tussen mannen en vrouwen optrekken. Ordenen heeft al snel tot gevolg dat het een boven het ander wordt geplaatst en er een hiërarchie ontstaat. Er worden dan grenzen getrokken tussen groepen die verschillend gewaardeerd worden. Het geven van verschillende waarden aan categorieën die in principe gelijk kunnen zijn drukt de culturele dominantie van het een boven het andere uit (Jansen 1983). Er worden zo verschillen gecreëerd op basis van macht. Deze verschillen zijn, net zoals de culturen waaraan ze ontleend zijn, niet statisch, maar worden voortdurend opnieuw onderhandeld. Macht is daarom een product van een sociale onderhandeling (Ibid.).

Gender is het geconstrueerde verschil tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid. De culturele verwachtingspatronen omtrent gedrag borduren voort op dit verschil. Wekker (1988) stelt dat van mannen andere dingen worden verwacht dan van vrouwen. Daardoor hebben mannen en vrouwen andere rollen met bijbehorende verwachtingspatronen. Gender vormt een sociale identiteit. Identiteit positioneert ons in de wereld en verbindt ons met onze culturele en sociale

omgeving. Gender is een van de kenmerken die onze positie in de samenleving bepaalt. Ik ga nu eerst in op etniciteit als een serie van grenzen (Nagel 2003:44) en kom daarna terug op de rol van gender in identiteitsconstructie.

Etniciteit

Net zoals mensen kenmerken worden toegeschreven op basis van hun gender, gebeurt dit ook op basis van hun etniciteit. **Etniciteit** is een sociale identiteit die mensen positioneert in de wereld. Etniciteit is het verschil tussen mensen en groepen op basis van huidskleur, taal, religie, cultuur en (vermeende) herkomst (Nagel 2003:6). De etniciteit waarmee mensen zichzelf identificeren kan verschillen van de etniciteit die anderen hen toewijzen. Hieruit volgt dat etniciteit een sociaal onderhandeld feit is (Nagel 2003:42). Barth stelt om deze reden dat etnische groepen de sociale interactie tussen mensen reguleren (1969:10). In zijn invloedrijke *boundary model* stelt hij dat er aandacht moet worden besteed aan “*The ethnic boundary that defines the group, not the cultural stuff it encloses*” (1969:15). Barth argumenteert dat het niet belangrijk is te kijken naar alle culturele kenmerken van een etnische groep, maar alleen naar de kenmerken die de groep gebruikt om zich te onderscheiden van andere groepen. Deze kenmerken zijn bepalend in de interactie en worden gebruikt om grenzen te trekken. Door grenzen te trekken wordt bepaald wie er wel en wie er niet bij een groep hoort. Hierbij worden sommige kenmerken van de groep ingezet om het verschil met andere groepen te benadrukken (Eriksen 2002). Een groep vormt haar identiteit door zich af te zetten tegen andere groepen. Hall (1991: 47-48) argumenteert dat er een identificatieproces plaatsvindt waarbij er een verschil gemaakt wordt tussen “*that which one is and that which is the other.*” De eigen groepsidentiteit wordt gedefinieerd door hetgeen deze niet is. De eigen groep distantieert zich zo van de andere groep. Said (1985) wijst erop dat een machtsrelatie inherent is aan dit proces van *othering*. De positieve eigen groepsidentiteit wordt gevormd door de negatieve stereotypering van de andere groep. Er wordt zo een hiërarchie geconstrueerd waarbij de andere groep de inferieure positie krijgt toegewezen. Eriksen (2002) benoemt dit als een Wij/Zij scheiding. Er kan gesteld worden dat etniciteit een proces van in- en uitsluiting is (Ibid.). Barth (1969: 14) wijst erop dat de culturele kenmerken die de grens markeren kunnen veranderen, dat de inhoudelijke culturele gebruiken kunnen veranderen en zelfs de groepsorganisatie, maar dat zolang er dichotomisering tussen groepsleden en niet-leden blijft bestaan, de grens zelf ook in stand blijft. Het *boundary model* vormt een belangrijk analytisch

framework voor dit onderzoek door de nadruk die het legt op de veranderlijkheid en gesituationaliseerdheid van etnische grenzen.¹

De co-constructie van gender en etniciteit

Mensen worden kenmerken toegeschreven, en eigenen zich deze toe, op basis van hun etniciteit alsmede hun gender. Dit zorgt voor hun positionering in de wereld waardoor gesteld kan worden dat mensen zowel een genderidentiteit als een etnische identiteit hebben (Wekker 1988). Identiteit wordt geconstrueerd door meerdere kenmerken en het is de interactie van deze kenmerken die iemands plaats in de hiërarchie bepaalt (di Leonardo 1991; zie ook Mohanty 2002). Di Leonardo (1991) stelt dat de inbedding van gender in andere stratificaties ervoor zorgt dat het niet als op zichzelf staand behandeld kan worden. Genderrollen behoren tot de culturele kenmerken die gebruikt worden om de eigen groep van andere groepen te onderscheiden en spelen zo een rol in de constructie van etnische identiteit. Mannelijkheid en vrouwelijkheid worden geconstrueerd als kenmerk van etnisch verschil, waardoor etnische grenzen gevormd worden. Andersom construeert etniciteit de verschillende opvattingen van mannelijkheid en vrouwelijkheid binnen een cultuur en creëert zo gendergrenzen.

We zien dat de grenzen die op basis van sociale identiteiten² zoals gender en etniciteit worden geconstrueerd niet los van elkaar bestaan, maar elkaar kruisen en overlappen. Crenshaw (2001) noemt dit intersectionaliteit. Met deze term wil zij aangeven dat sociale identiteiten elkaar wederzijds beïnvloeden en versterken: ze co-construeren elkaar. Nagel (2003) spreekt in dit verband over *ethno-sexual boundaries*. Dit vereist enige uitleg aangezien Nagel het over seksualiteit heeft en het in dit onderzoek om gender gaat. Haar definitie van seksualiteit als ““men” and “women” as socially, mainly genitally defined individuals with culturally defined appropriate sexual tastes, partners, activities” verduidelijkt dit (2003:6). Nagels nadruk op de culturele constructie van seksualiteit op basis van biologische verschillen past bij het gebruik van de term gender in dit onderzoek als het cultureel geconstrueerde verschil van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Nagels concept van *ethno-sexual boundaries* is dan ook bruikbaar wanneer we kijken naar etnische grenzen en gendergrenzen. Ze geeft met dit concept aan hoe etnische grenzen versterkt worden door gendergrenzen en laat zien dat de

¹ Hoewel het *boundary model* ontworpen is voor de verklaring van etnische grenzen is het ook goed toepasbaar op andere sociale grenzen, zoals gender. Ook tussen mannen en vrouwen worden grenzen opgetrokken op basis van (vermeende) kenmerken van verschil.

² Ik behandel hier slechts de sociale identiteiten gender en etniciteit. Er bestaan echter nog vele andere sociale identiteiten, waarvan klasse een belangrijke is. Het hier behandelde geldt dan ook voor deze identiteiten. Ik wil benadrukken dat er meer intersecties tegelijk mogelijk zijn dan die van etniciteit en gender.

etnische definiëring van gendergrenzen de creatie van etnische stereotypen van een groep tot gevolg heeft.

Etnische groepen construeren hun identiteit door zich te contrasteren met andere groepen (Eriksen 2002). Er worden zo grenzen getrokken waarmee wordt bepaald wie wel en wie niet bij de groep hoort. Deze grenzen zijn *gendered* doordat het behoren tot een etnische groep een andere betekenis voor vrouwen dan voor mannen heeft. Steenbeek (1995) argumenteert dat vrouwen vaak³ de *gatekeepers* vormen van de (etnische) gemeenschap. De morele zuiverheid en eer van de groep wordt weerspiegeld in de seksuele puurheid en integriteit van de vrouwen van die groep, wat gepaard gaat met een strenge regulering van hun seksualiteit. Er kan dus worden gesteld dat vrouwen de belichaming vormen van een etnische grens (Ibid.) Mahdavi illustreert hoe de strenge regulering van de vrouwelijke seksualiteit gebruikt kan worden als kenmerk van verschil. Ze laat zien hoe de Iraanse autoriteiten de regulering van kleding en (seksueel) gedrag gebruiken als markers van nationaliteit. Van Iraanse vrouwen heersen andere verwachtingen dan van mannen waardoor hun seksualiteit strenger gecontroleerd wordt (Mahdavi 2009). Etnische grenzen versterken gendergrenzen. Steenbeek (2003:169) laat in haar onderzoek zien hoe in het Mexicaanse ritueel van Quinceañera in de Verenigde Staten etniciteit door middel van gender geconstrueerd wordt. De Quinceañera construeert een genderidentiteit door noties van seksualiteit. Deze noties zijn etnisch geladen waardoor het ritueel een etnisch specifieke genderidentiteit vormt.

De grenzen van sociale relaties

Barth (1969) stelt dat grenzen de sociale interactie organiseren. Deze grenzen zijn niet statisch maar worden gevormd en onderhouden in een dynamisch proces. Ondanks interne veranderingen blijven groeps grenzen vaak intact. Dit wordt veroorzaakt door een proces van *othering* waarin de groepsidentiteit gevormd wordt door zich af te zetten tegen de andere groep. Grenzen worden sociaal onderhandeld en zijn daarom een product van macht. Deze onderhandeling krijgt vorm in sociale relaties (Jansen 1983). Gender en etnische grenzen co-construeren elkaar. De verwachtingspatronen die verbonden zijn aan een bepaalde etniciteit zijn *gendered*. Evenzo zijn genderverwachtingspatronen etnisch gedefinieerd. Afwijken van deze patronen gaat in tegen de hegemonische orde wat maakt dat het overtreden van gender- en etnische grenzen omstreden is. Hieruit volgt dat elke etnische groep de leden aanmoedigt

³ in patrilineaire verwantschapssystemen

relaties te ontwikkelen binnen de grenzen van de eigen groep (Nagel 2003). Etnische en gendergrenzen worden weerspiegeld in sociale relaties, zoals vriendschap. Vriendschap kan een overbrugging van grenzen betekenen (Ibid.). Het al dan niet mogelijk zijn van het sluiten van vriendschappen over etnische en gendergrenzen heen reflecteert de rigiditeit, dan wel elasticiteit, van grenzen. Ik onderzoek vriendschappen op dit kruispunt van etnische en gendergrenzen. Naar aanleiding van de theorie is het te verwachten dat vriendschappen over groepsgrenzen heen lastiger zijn dan vriendschappen binnen de groep, zeker wanneer meerdere grenzen samenvallen en elkaar versterken.

1.2 Vriendschap

Vriendschap is iets wat hopelijk iedereen kent. Allemaal hebben we vrienden en het woord wordt in het dagelijks leven vaak gebruikt. Dit heeft tot gevolg dat vriendschap als een universeel fenomeen wordt voorgesteld en belangrijke verschillen in opvattingen en soorten van vriendschappen gemaskeerd worden. In 1969 stelde Paine dat de antropologie vriendschap verwaarloosd had. Hij weet dit aan de centraliteit van verwantschapssystemen in de discipline. Twintig jaar later verweet Allan de sociologie eenzelfde nalatigheid (1989). Vriendschap is een vrijwillig, niet geïnstitutionaliseerd fenomeen dat zich in de privésfeer afspeelt (Paine 1969, Allan 1989). Deze karakterisering heeft er volgens Allan voor gezorgd dat vriendschap werd gezien als een persoonlijk fenomeen dat buiten de samenleving staat. Echter, vriendschap is een interpersoonlijke relatie en daarom een sociale relatie en geen enkele sociale relatie kan buiten de sociale context bestaan. Elias pleit daarom dat de sociologie uit het “*voluntaristic twilight*” moet komen (1933:xvii). Dit betekent dat er gekeken moet worden hoe vriendschapskeuzes beperkt worden en hoe vriendschap zich verhoudt tot andere aspecten van het leven (Allan 1989).

Vriendschap gedefinieerd

Vriendschap is een sociale relatie die vorm krijgt binnen een sociale context. Vriendschap is een bijzondere vorm van een sociale relatie omdat het een individuele, persoonlijke keuze is (Allan 1989, Paine 1969).⁴ Vriendschap is vrijwillig omdat men niet gedwongen kan worden er een te vormen (Allan 1989). Vriendschappen zijn dynamisch: de betekenis kan per context verschillen en in de loop van de vriendschap veranderen; vriendschappen kunnen groeien of

⁴ Paine (1969) stelt dat er ook groepsvriendschappen zijn maar dat persoonlijke vriendschappen een private dimensie hebben en daardoor een verdieping, die mist in groepsvriendschappen. In groepsvriendschappen zijn leden volgens hem uitwisselbaar.

juist inboeten aan betekenis (Beer 2001:4). Ten slotte stelt Allan dat vriendschap op een emic manier gedefinieerd wordt, in tegenstelling tot de meeste andere termen voor sociale relaties, die aangeven wat de afstand tussen de personen is en die van buitenaf op de personen toegepast kunnen worden (Allan 1989).⁵

De grenzen van vriendschap

Vriendschap is een sociale relatie en daarom onderdeel van de sociale context.

Vriendschappen worden hierbinnen gevormd en zijn daarom een sociale constructie. Hierdoor verschilt de vorm en betekenis van vriendschap per context (Allan 1989). Dit houdt niet alleen in dat er verschillen in opvattingen over vriendschap zijn tussen samenlevingen of sociale groepen, maar ook dat dezelfde personen dezelfde vriendschap anders kunnen definiëren afhankelijk van de situatie (Allan 1989). De manieren waarop mensen hun vriendschappen zien zijn divers en ingegeven door onder andere verschillen in gender, etniciteit en klasse alsook stedelijke of rurale residentie (Allan 1989, Rebhun 1999, Beer 2001). Vrienden hebben vaak eenzelfde sociale positie als een gevolg van de omstandigheden. Volgens Allan (1989) komt dit omdat de kans dat mensen van eenzelfde positie elkaar ontmoeten groter is en omdat zij meer gemeenschappelijk hebben. Gouldner en Strong (1987) stellen in hun etnografie over vrouwen uit de Amerikaanse middenklasse dat algemeen wordt aangenomen dat mensen hun vrienden vrijelijk kunnen kiezen, maar dat vriendschapsvorming in praktijk wordt beperkt door omstandigheden en zelfrestricties. Dit laatste is volgens hen een belangrijke factor in de totstandkoming van vriendschappen. Gouldner en Strong (1987) onderscheiden *dislike* en *disregard* criteria. *Dislike criteria* werden door de vrouwen in hun onderzoek expliciet uitgesproken. Deze criteria bestonden bijvoorbeeld uit politieke voorkeur of uiterlijk voorkomen. Wanneer een potentiële vriend over een van deze kenmerken beschikte, dan werd er, tenzij de omstandigheden niet anders toelieten, geen verder contact gemaakt. Er was echter ook sprake van situaties waarin deze criteria teniet werden gedaan door de status van de potentiële vriend in kwestie. Voldeed een persoon aan de *disregard criteria*, zoals lagere klasse, dan werd zij niet eens opgemerkt. *Disregard criteria* werden niet uitgesproken en vormden onbewuste selectiecriteria voor mogelijke vrienden. Het feit dat personen uit een andere klasse niet in overweging werden genomen kan breder inhouden dat mensen niet snel geneigd zijn personen uit een andere groep als potentiële vrienden te zien.

⁵ Hierbij merkt Allan wel op dat dit niet betekent dat de toepassing van termen als burens compleet onomstreden is, want ook daarbij kan de vraag rijzen of de mensen die schuin tegenover je wonen ook als burens aangemerkt kunnen worden.

Allan stelt dat de diepte van een vriendschap bepaald wordt door grenzen die eraan gesteld worden. Deze grenzen worden volgens hem opgetrokken aan de hand van persoonlijke voorkeuren, culturele conventies en de invloed van sociale factoren (1989:15). Aansluitend bij dit laatste, argumenteert Paine dat het vormen van vriendschappen toegelaten moet worden door de samenleving (1969:508). Zowel persoonlijke als sociale grenzen bepalen of een vriendschap gevormd kan worden en of de vriendschap kan groeien. Deze grenzen kunnen op basis van seksualiteit, etniciteit, gender of klasse geconstrueerd zijn (Nagel 2003, Adams en Allan 1998). De plek van mensen op de sociale en economische ladder begrenst volgens Adams en Allan de mogelijkheden tot vriendschapsvorming (1998). Harrison gaat hierin nog iets verder en stelt dat het maken van vrienden van dezelfde status deze status consolideert (1998). Sociale relaties reflecteren dus sociale structuren (O'Connor 1998). Volgens Allan (1989) behoren gender en etniciteit tot de sociale verdelingen die het sterkst de ruimte voor de ontwikkeling van vriendschap kunnen beperken.

Kenmerken van vriendschap

Hoe mensen hun vrienden definiëren is persoonsgebonden en contextafhankelijk. De betekenis van vriendschappen varieert bovendien tijdens haar bestaan. Er kan gesteld worden dat vriendschap een heel dynamisch fenomeen is waardoor een eenduidige definitie onmogelijk is (Abrahams 1999). Desondanks zijn er vijf kenmerken waaraan de meeste vriendschappen, hetzij in verschillende mate, lijken te voldoen en die als handvaten kunnen dienen. Vriendschappen worden gesloten op basis van gelijkheid. Tussen vrienden heerst vertrouwen en ze delen materiële en immateriële dingen met elkaar, van geheimen en roddels tot geld en diensten (Paine 1969, Allan 1989, Rebhun 1999, Beer 2001). De vriendschap bestaat op basis van reciprociteit, en generositeit wordt als belangrijk gezien. Deze ongeschreven regels van vriendschap worden niet uitgesproken. Het uitspreken hiervan kan bovendien de neergang van de vriendschap betekenen omdat dit ingaat tegen het vertrouwen dat vrienden in elkaar horen te hebben (Paine 1969, Allan 1989, Bell en Coleman 1999). Hoe dieper de vriendschap wordt, hoe groter het vertrouwen en de generositeit en hoe meer zaken vrienden delen (Allan 1989). Vriendschappen zijn variabel en verschillen continu van betekenis. Allan (1989) en Pahl (2000) stellen dat vriendschap verschillende niveaus van belangrijkheid kent en in navolging van hen pleit ik daarom om vriendschap te zien als een continuüm van oppervlakkige vriendschap met een lage mate van vertrouwen, generositeit en het delen van zaken tot beste vrienden met een hogere mate van deze kenmerken.

Dimensies van vriendschap

Volgens Wolf heeft vriendschap een instrumentele dimensie en een emotionele dimensie (1966). De instrumentele dimensie van vriendschap houdt in dat vrienden elkaar helpen met diensten en middelen (Rebhun 1999, Allan 1989). Dit wordt geïllustreerd door Rebhun die in haar etnografie van Caruaru, Brazilië, laat zien dat vriendschap een onmisbare rol speelt in economisch overleven. De emotionele dimensie houdt in dat vrienden elkaar emotionele steun geven. Bovendien geven vrienden iemand het gevoel ergens bij te horen, waardoor men een gevoel van eigenwaarde krijgt (Briggs in Paine 1969:506). Ik sluit me aan bij Paine die argumenteert dat een rigide onderscheid tussen de instrumentele en de emotionele dimensie onjuist en onwenselijk is, omdat instrumentalisme ook een emotionele betekenis kan hebben en andersom. Terwijl Allan zich vooral richt op de instrumentele waarde van vriendschap, argumenteert Rebhun dat de instrumentele waarde van vriendschap altijd wordt uitgedrukt in een discours van emotie. Volgens haar is het delen van middelen en diensten niet alleen een consequentie, maar ook een teken van liefde (1999).

De instrumentele en emotionele dimensies van vriendschap lopen dus door elkaar heen. Hoewel het ideaal is dat vriendschappen gevormd worden door spontane affiniteit van twee mensen zonder dat zij zich bedenken hoe ze hiermee instrumenteel gewin kunnen bereiken, heeft vriendschap wel degelijk een belangrijke instrumentele functie (Carrier 1999). Dat het vooral de emotionele functie is die benadrukt wordt, is terug te zien in de definiëring van vriendschappen in een discours van emotie. Emoties worden vaak gezien als een psychologisch en biologisch verschijnsel en daarom als iets persoonlijks. Dit heeft als gevolg dat emoties worden voorgesteld als een universeel verschijnsel (Rebhun 1999). Emoties worden echter niet slechts gevoeld door de persoon, ze zijn ook een middel van communicatie. Door boos of verdrietig te worden wordt een moreel oordeel geveld (Lutz 1988, Svašek 2006). Per cultuur verschillen de normen en daarom is er ook verschil in hoe emoties geuit en beleefd worden. Emoties zijn een product van het sociale leven, het zijn sociale constructen (Lutz 1988, O'Neill 1996) en ze kunnen als zodanig gebruikt worden als een instrument in de onderhandeling van het sociale leven (zie Rebhun 1990). Men moet echter uitkijken emoties alleen neer te zetten als een instrument waar mensen complete controle over hebben. Een dergelijk beeld geeft emoties weer als compleet stuurbare fenomenen die buiten de persoon bestaan, terwijl emoties wel degelijk een lichamelijke

dimensie hebben (Svašek 1999, Rebhun 1999, Scheper-Hughes en Lock 1987). Emoties zijn tegelijkertijd onderdeel van de persoon én van de cultuur.

Vriendschap en familie

Bell en Coleman stellen dat vriendschap en verwantschap vaak worden beschouwd als sociale relaties die elkaar uitsluiten. Zij betogen echter dat er helemaal geen rigide scheiding tussen de twee bestaat, maar dat er juist een hoge mate van overlap is (1999; zie ook Reed-Danahay 1999). Alvorens mensen vrienden worden is er al een relatie tussen hen, want met complete vreemden wordt je niet zomaar bevriend. Vriendschap wordt toegevoegd aan een al bestaande relatie (Paine 1969, Carrier 1999), zoals een familierelatie. Bell en Coleman stellen dan ook dat hetgeen mensen samenbrengt niet hetzelfde hoeft te zijn als wat mensen bij elkaar houdt (1999). Mensen kiezen familie om vrienden mee te worden (Ibid.). De overlap tussen vriendschap en verwantschap wordt nog eens benadrukt door het gebruik van een idioom van verwantschap om vriendschapsverbanden te duiden (Ibid.). Hoewel er ook binnen een familie een zekere vrijheid in de keuze van vrienden is, is dit lastig te meten omdat er in een familie een verwachtingspatroon bestaat dat de omgang reguleert. Bovendien zijn familieleden meestal van dezelfde etniciteit en speelt seksualiteit geen rol⁶. Etniciteit speelt een belangrijke rol in dit onderzoek, evenals de vrije keuze om vrienden te maken. Daarom wordt er in deze studie een analytisch onderscheid gemaakt tussen vriendschap en verwantschap.

1.3 Gender, etniciteit en vriendschap

Eerder is aangegeven dat vriendschap lange tijd werd gezien als een relatie die buiten de sociale context staat (Allan 1989:30). Als er al onderzoek werd gedaan naar vriendschap, dan was dit onder mannen. Volgens Uhl (1991) komt dit omdat vrouwenvriendschappen zich in de privésfeer afspelen en daarom moeilijk te onderzoeken zijn. Dat er een beeld heerste van vrouwenvriendschappen als informeel wordt onderschreven door Bell en Coleman (1999). Onderzoek naar vriendschap zou zich echter juist op vrouwen moeten richten omdat vriendschap een relatie over etnische grenzen heen kan zijn en vrouwen die etnische grens belichamen. Vanwege de functie van vrouwen als *gatekeepers* van de etnische grens is het plausibel dat een vriendschapsrelatie van vrouwen over de groepsgrenzen heen wordt afgekeurd door de omgeving. In dit onderzoek wordt vriendschap gedefinieerd als een continuüm. Tot welke hoogte vriendschappen zich op dit continuüm ontwikkelen zou bepaald

⁶ Indien er een incesttaboe heerst.

kunnen worden door de grenzen die in de samenleving aanwezig zijn. De mogelijkheid van vriendschappen over groepsgrenzen heen laat de elasticiteit dan wel rigiditeit van die grenzen zien. Onderzoek naar vriendschapsrelaties is dus ook onderzoek naar interetnische (Beer 2001:3) en intergender relaties.

Hoofdstuk 2 ~ De context van onderzoek

Het is zondagmiddag en de zon schijnt. Families, vrienden en een enkel stelletje zitten op de bankjes in het centrale park van Xela of lopen er een rondje. Sommige vrouwen dragen kleurige rokken en geborduurde blouses, anderen hebben een jurk of spijkerbroek aan. Een man leest zijn krant in de schaduw terwijl hij zijn schoenen laat poetsen. De suikerspinverkoper loopt langs met zijn stok met regenboogkleurige zakjes hoog in de lucht. Verderop zet een vrouw in traditionele kleding haar draagbare stalletje neer waar ze kauwgom, sigaretten en andere kleinigheden verkoopt.

Quetzaltenango, door inwoners meestal Xela genoemd naar haar inheemse naam, is de tweede grote stad van Guatemala. De stad ligt in de westelijke hooglanden op een hoogte van 2300 meter en doet dienst als hoofdstad voor dit gebied (Rasch 2007). De stad bestaat uit elf sectoren waarvan sector een en drie het centrum vormen. In sector drie bevinden zich de belangrijkste twee universiteiten: San Carlos en Rafael Landivar. Studenten zijn in hun vrije tijd vaak te vinden in winkelcentrum Xela Pradera vlakbij San Carlos of in het centrale park in sector één. Dit park vormt een centrale plek in deze sector, die tevens het toeristische centrum vormt.

Het straatbeeld in Xela wordt gekleurd door de kleurrijke kleding van *indígenas*, de oorspronkelijke bewoners van Guatemala. Deze kleding wordt *traje* genoemd en bestaat uit een rok, *corte*, en een blouse met uitgebreid geweven dessin, *huipile*. *Indígenas* vormen de helft van de inwoners van Xela. De andere helft wordt gevormd door *ladinos*, personen die afstammen van Spanjaarden en de Maya's, de oorspronkelijke bewoners van Guatemala. *Indígenas* vormen geen uniforme groep maar bestaan uit verschillende groepen met elk hun eigen cultuur en taal (Fischer en Hendrickson 2003). Desondanks is het de tegenstelling tussen *ladinos* en *indígenas* die de Guatemalteekse samenleving verdeelt.

Toen de Spanjaarden Guatemala in 1871 koloniseerden introduceerden ze een klassensysteem waarin mensen van Europese afkomst bovenaan stonden terwijl de inheemse bevolking helemaal onderaan kwam te staan. Dit systeem van classificering zorgde voor etnische spanningen die in de tweede helft van de twintigste eeuw tot uitbarsting kwamen in een burgeroorlog die 36 jaar zou duren. In 1954 vond een militaire coup, gesteund door de CIA, plaats die een einde maakte aan een korte periode van democratie (Nash 2008, Manz 1988,

Davis 1988). Tijdens de periode van dictatuur die volgde, kwamen guerrillabewegingen op, die soms steun vonden bij de inheemse bevolking. Het leger greep dit aan als excuus om een terreurcampagne los te laten op de rurale Maya bevolking (Davis 1988). Door een proces van *othering*, waarbij de ene groep wordt gedefinieerd als compleet anders en daarom inferieur aan de andere groep, werden alle *indígenas* als potentieel subversief gezien en tot doelwit gemaakt. Na een lang proces werden in 1996 de vredesakkoorden getekend (Jonas 2000). 150.000 *indígenas* waren gestorven en zeker een miljoen mensen gevlucht (Sanabria 2007, Central Intelligence Agency 2011). In de Vredesakkoorden stond dat Guatemala een multi-etnische, multiculturele staat zou worden (Jonas 2000). Hoewel vrouwen nu hun *traje* kunnen dragen zonder bang te zijn voor staatsgeweld, betekent dit niet dat ze niet bang meer hoeven te zijn gediscrimineerd te worden. De oppositie tussen *ladino* en *indígena* zit zo in de samenleving ingebakken dat deze niet zomaar ongedaan te maken is (Manz 1988). *Indígenas* staan niet alleen lager op de sociale, maar ook op de economische ladder.

De rijkdom is in Guatemala ongelijk verdeeld. Van de 13,5 miljoen inwoners leeft ruim de helft onder de nationale armoedegrens (Wereldbank 2010, Central Intelligence Agency 2011). De rijkste tien procent van de bevolking bezit veertig procent van de rijkdom, terwijl de armste tien procent van de bevolking slechts één procent van de rijkdom bezit (Ibid.). Onder inheemse groepen is het percentage dat onder de nationale armoedegrens leeft zelfs 76 procent (Central Intelligence Agency 2011). Discriminatie klinkt zodoende door in economische cijfers.

Etniciteit en klasse overlappen in Guatemala. Guatemala is een klassenmaatschappij en de grenzen van die klasse worden onder andere opgetrokken aan de hand van etniciteit. De hoge klasse bestaat alleen uit *ladinos*, terwijl de lage klasse met *indígenas* wordt geassocieerd (Fischer en Hendrickson 2003). De la Cadena (1998) laat in een studie van identiteit in Peru zien hoe etniciteit samenvalt met klasse en gender. In de gemeenschap waar zij haar veldwerk deed, was status afhankelijk van de mate waarin een persoon geurbaniseerd was of contact had met het urbane. Dit statusverschil construeert verschillende klassen, maar dit werd niet in termen van klasse uitgedrukt, maar in termen van etniciteit. Vrouwen hebben de minste contacten met de buitenwereld en daarom stelt de la Cadena dat “Women are more Indian.” Ook in Guatemala worden vrouwen beschouwd als meer inheems dan mannen. Smith stelt dat vrouwen van oudsher de taak hebben de Maya gemeenschap te reproduceren, zowel biologisch als cultureel (1995:738). Er is sprake van een genderdefiniëring van een etnische

grens. Dit is bijvoorbeeld te zien in de kleding die vrouwen dragen en de taal die ze spreken. Taal en kleding zijn belangrijke markers van Maya identiteit. Er is al enige tijd een opleving van Maya bewustzijn bezig waarbij er door Maya's actie gevoerd wordt voor het behoud van hun cultuur. De traditionele kledij, de *traje*, wordt door een groot deel van de inheemse vrouwen gedragen, terwijl de meeste mannen westerse kleding dragen, net zoals de *ladinos* (Ibid., Fischer en Hendrickson 2003). Fischer en Hendrickson (2003) stellen dat door Maya's in Tecpán veel belang wordt gehecht aan het spreken van het *Kaqchikel*, de lokale taal. Hoewel een groot deel van de bevolking het spreekt, vormen vrouwen het grootste percentage dat mono-linguïstisch is in *Kaqchikel*. In tegenstelling tot in Tecpán spreken maar weinig *indígenas* in Xela de lokale *indígena* taal, *K'iche*. Dit kan verklaard worden door het verschil tussen stad en platteland. Zoals la Cadena ook al aangaf is stedelijke of rurale residentie een factor die status beïnvloedt. In Xela houdt dit in dat er neergekeken wordt op mensen uit rurale gebieden, wat een versterkend effect op klasse en etniciteit kan hebben.

In Guatemala worden andere zaken van vrouwen dan van mannen verwacht. *Indígena* vrouwen zijn de *gatekeepers* van hun groep omdat zij de taak hebben de cultuur te reproduceren. Doordat vrouwen de functie van *gatekeepers* hebben wordt hun seksualiteit strenger gecontroleerd dan die van mannen (Steenbeek 1995). Van *indígena* vrouwen wordt verwacht dat ze geen contact hebben met buitenstaanders, in het bijzonder *ladinos*, en zich bescheiden gedragen. Mannen daarentegen hebben een grotere seksuele vrijheid en kunnen hun gemeenschap gemakkelijk verlaten (Smith 1995). Ook *ladinos* bewaken hun groepsgrenzen. Zo houden *ladinos* zich volgens Fischer en Hendrickson vooral in de hogere klassen bezig met de puurheid van hun ras. Daartoe is het belangrijk dat *ladinos* binnen de eigen groep trouwen (2003:26). Vanwege de functie van vrouwen als *gatekeepers* kan er gesteld worden dat ook de seksualiteit van *ladina* vrouwen gecontroleerd wordt om de puurheid van de groep te garanderen.

Grenzen in de samenleving worden weerspiegeld in sociale relaties, zoals vriendschap. In 1969 liet Reina zien dat er een grens bestaat tussen *ladinos* en *indígenas* die onderlinge vriendschappen onmogelijk maakt. Hij schetste een beeld van twee verschillende soorten vriendschappen die naast elkaar bestaan en compleet verschillend zijn. *Ladino* vriendschappen, *cuello*, hebben volgens Reina een instrumentele praktische en politieke functie. Vanwege deze functie is het zaak veel, liefst invloedrijke, vrienden te maken. *Ladinos* verwachten van hun vrienden dat vriendschap voor andere affiliaties gaat. Reina contrasteert

cuello met *camaradería*, de inheemse vorm van vriendschap. Een *camaradería* is een intense band tussen twee vrienden die vooral emotionele waarde heeft. Deze band is zo sterk dat er jaloezie opspeelt wanneer een van de twee vrienden teveel contact heeft met anderen. Hieruit volgt dat inheemsen maar één vriend hebben. Volgens Reina (1969) zijn deze twee soorten vriendschappen niet verenigbaar. Reina schets een essentialistische typering van vriendschap waarbij hij zich richt op de inhoudelijke verschillen tussen twee groepen. Barth (1969) maant ons echter niet naar de inhoudelijke kenmerken an sich te kijken, maar naar hoe deze ingezet worden in de vorming van grenzen. Met zijn *boundary model* als uitgangspunt ontstaat een veel genuanceerder en complexer beeld van de grenzen in vriendschap.

Hoofdstuk 3 ~ Vrienden en hun vrienden

In dit hoofdstuk maken we kennis met mijn informanten en hun vrienden. De universiteit is veel meer dan een plek voor studie, het vormt een belangrijke sociale omgeving waarin vrienden elkaar ontmoeten. De twee universiteiten worden hier gepresenteerd, waarbij verschillen tussen de instituties en hun studenten duidelijk worden.

3.1 De studenten van San Carlos

De onbewaakte poort van Universiteit San Carlos bestaat uit een hek in de lange betonnen muur. De grijze betonnen gebouwen zijn vol gekladderd met graffiti, de meeste met communistische- of revolutionaire teksten. Bovenop de gebouwen zijn de roestige uitsteeksels voor een toekomstige uitbreiding die op zich laat wachten te zien. Ik volg het pad vanaf de ingang naar het gebouw van rechten. Ik ga de trap op naar het lokaal waar ik vorige week Lucy en haar vriendinnen heb ontmoet. Wanneer ik in de deuropening sta komt er een golf van geluid op me af. Het is aardig vol in het lokaal. Er hangen studenten te kletsen over de houten lessenaars die in rommelige rijen dicht op elkaar staan. Anderen zijn druk bezig de lessenaars te versjouwten. Ik kijk zoekend rond naar bekenden en zie dan de kleine gestalte van Lucy. Ze heeft halflang haar, een bril en draagt een klein beetje make-up. Haar glittergympen onder haar spijkerbroek trekken de meeste aandacht. Lucy is lessenaars aan het bezetten voor haar vrienden. Ik schiet haar te hulp en leg mijn jas en tas op twee ervan. Dan nemen we naast elkaar plaats. Zoals de meeste lessenaars is de mijne beklad met half onleesbare teksten. Langzaam druppelen Ángel, Paola en Lesley binnen. Ze nemen plaats op de stoelen die wij voor hen bezet hielden. Minder fortuinlijke laatkomers gaan in de vensterbank hangen of vinden een plekje aan de rand van het podium waar de docent zo gaat staan. Ángel ligt met zijn hoofd op zijn handen. Hij is moe na een dag werken op een kantoor waar identiteitsbewijzen voor studenten gemaakt worden. Het is ondertussen donker geworden, het is al bijna half zeven, de les had allang begonnen moeten zijn, maar de leraar is nog in geen velden of wegen te bekennen.

(Universiteit San Carlos, 17 februari).

Lucy was de eerste informant die ik leerde kennen. Ze stond altijd klaar als ik haar nodig had en vond het leuk om samen tijd door te brengen. Officieel heet ze Lucia en deze naam gebruikt ze naar onbekenden toe. Ze is negentien jaar oud. Ze komt uit een *indígena* familie

die in de wijk Jardines woont. Haar ouders hebben een meubelzaak en een internetcafé. Lucy werkt van maandag tot en met zaterdag bij haar ouders in het bedrijf. Ze is om vijf uur klaar met werken en doordeweeks gaat ze daarna door naar universiteit San Carlos waar ze in januari begonnen is met een opleiding rechten. Haar ouders hebben zeven kinderen, waarvan zij de vierde is. Ze kan vooral goed opschieten met Evelien, de zus boven haar, en Alejandro, haar jongere broer. Lucy is katholiek en religie is heel belangrijk in haar leven. Elke zondag is ze om zeven uur in kathedraal Nicolas, waar ze in het koor zingt. Ik zag Lucy meestal op de universiteit, maar ik ben ook bij haar thuis geweest en in de kerk. We zagen elkaar zelden alleen: thuis en in de kerk waren haar familie en het koor aanwezig en op de universiteit maakten we deel uit van een groepje vrienden. Ángel, Paola, Lesley en Andrés maakten ook deel van dit groepje uit. Paola woont als enige van mijn informanten niet bij haar ouders. Ze is 22 jaar, getrouwd en heeft een kind van een. Overdag werkt ze als lerares op een middelbare school. Haar neef Ángel is een jaar ouder. Lesley is met haar 25 jaar de oudste van het groepje. Ze heeft een kind van vijf jaar en woont na een mislukt huwelijk weer bij haar vader. Byron en Jaclyn horen ook bij dit groepje, maar niet vanaf dag een waardoor ze nog geen volledig lid zijn. Andrés en Byron zijn beiden negentien jaar. Andrés geeft tennises, terwijl Byron allerlei wisselende baantjes heeft. Jaclyn is pas achttien. Lucy en zij zijn de enigen *indígenas* van de groep. Lesley is van gemengde afkomst maar plaatst zich in de *ladino* cultuur.

Lucy en haar vrienden studeren op San Carlos. Deze staatsuniversiteit is opgericht in 1676. San Carlos heeft locaties in meerdere steden. De hoofdcampus bevindt zich in Guatemala Stad. De tweede campus is die van Lucy en haar vrienden in Xela. San Carlos is een staatsuniversiteit en kost jaarlijks 91 Quetzales (8 euro). San Carlos wordt praktisch helemaal door de staat gefinancierd. Dit houdt in dat het hoognodige aanwezig is en studenten zelf voor de rest moeten zorgen. Bij examens moeten studenten zelf het antwoordpapier aanschaffen. De toiletgebouwen worden niet erg onderhouden en er is geen toiletpapier of zeep. Bij drukke opleidingen zoals rechten zijn er niet genoeg lessenaars waardoor het belangrijk is vroeg te komen om een stoel te bemachtigen of mensen te kennen die dit voor je doen. Leraren komen vaak te laat. Een ander typisch fenomeen van San Carlos zijn de *encapuchados*. Deze groep vermomde studenten protesteert jaarlijks tegen de universitaire, lokale en landelijke autoriteiten in de vastentijd voor Pasen. Deze protesten worden de *Huelga de Dolores*⁷

⁷ Letterlijk: Staking van de Pijn

genoemd. Vanwege activiteiten van de *encapuchados* vallen op San Carlos in deze periode veel lessen uit.

3.2 De psychologieklas van Rafael Landivar

Rafael Landivar is een privé-universiteit. Net als bij San Carlos ligt de hoofdcampus in Guatemala Stad. De afdeling in Quetzaltenango bestaat nog niet zo lang. De centrale campus in Xela bleek al snel te klein, waardoor er ook les gegeven wordt in een dependance. Voor dit onderzoek was vooral de dependance belangrijk omdat ik daar tweewekelijks de lessen bijwoonde van een klas eerstejaars psychologiestudenten. Zowel de hoofdcampus als de dependance van Landivar zijn veel kleiner dan San Carlos. De dependance bestaat uit twee verdiepingen. De poort die toegang geeft tot het universiteitsterrein wordt bewaakt door een portier. Via een pad langs de zijkant van het gebouw kom je uit bij een speelveldje, een grasveldje met een kiosk en de ingang van het gebouw. Het gebouw maakt een verzorgde indruk. Hier is geen graffiti, de gangen zijn ruim en schoon en de toiletten zijn goed onderhouden en voorzien van toiletpapier en water en zeep. Het lokaal is ruim en netjes. De schone plastic lessenaars staan in rijen met looppaden ertussen. Er zijn ruim voldoende stoelen en er zijn paden tussen de rijen. De docent komt op tijd, kent studenten bij naam en houdt een absentielijst bij. Aan deze aandacht en voorzieningen kleef een prijskaartje, Landivar kost 700 Quetzales (56 euro) per maand, bijna tien keer zo veel als San Carlos.

Niet alleen het gebouw van Landivar is anders dan dat van San Carlos, bij binnenkomst van de klas valt ook het verschil in studenten op. De studenten van Landivar dragen veelal merkkleding en hebben dure telefoons zoals Blackberries. Veel meisjes dragen dikke lagen make-up en hebben highlights in hun haar. De studenten kennen elkaar hier beter dan op San Carlos. De sfeer doet soms denken aan een Nederlandse middelbare schoolklas: er worden briefjes doorgegeven, klassikale grapjes gemaakt en galgje op het bord gespeeld wanneer ze tijdens de les wat vrij te besteden tijd hebben. Hoewel niemand een vaste plek heeft, is de klas altijd op dezelfde manier verdeeld. Links achterin zit de rijke tweeling Maria-José en Maria-Isabel, met hun vriendinnen, waaronder Diana en Barbara. Links voorin zit Scarlet met haar vriendinnen. In de middelste rij zit Stephanie in haar roze T-shirt van het kinderdagverblijf waar ze werkt. De twee Luisen zitten ook in deze rij. Ze zijn allebei lang en wit. De ene Luis draagt een bril. De andere is het uit-aan vriendje van Scarlet en komt oorspronkelijk uit de stad Huehuetenango, waar hij ook in de weekenden verblijft. Kevin is een jongen die door

lerares Sheny als bijzonder wordt gedefinieerd. Hij is welbespraakt en doet goed mee tijdens de les. Hij zit altijd in zijn karakteristieke iets te korte vest vooraan. Hoewel hij niet gepest wordt en met de meeste mensen goed lijkt op te kunnen schieten is hij een eenling in de klas. In het middendeel vinden we ook nog Nousch en Mario. Nousch draagt haar blond geverfde in laagjes geknipte haar in een staartje. Ze is vrij fors en past nog net tussen de stangen van de lessenaar. Nousch is de gekozen president van de klas. Mario, de vicepresident lijkt echter een breder draagvlak in de groep te hebben. Naast dat hij altijd een actieve bijdrage tijdens de les levert geeft hij graag speeches, zoals bij mijn afscheid. De kleine Paco roept ook graag zijn bijdrage aan de les vanaf zijn vaste plekje rechts achterin. Zijn rustige tweelingbroer zit altijd ergens anders. Rechtsvoor het whiteboard staat de tafel van de docent. Hier vlak voor zitten Maracely en Yasmin, daarachter zitten Karla, Indira en Emilia. Het was dit groepje dat mij de eerst keer “ontvoerde” zoals Maracely het noemde, van mijn plek in het midden bij Luis. Maracely zelf heb ik echter nooit beter leren kennen. Het was Karla die me adopteerde in haar kleine groepje.

Wanneer de pauze begint komt Karla naar me toegelopen. Ze geeft me net zo'n chocolaatje als ze net aan haar vriendinnen heeft gegeven. Ze pakt haar roze Hello Kitty portemonnee van tafel en stelt voor om eten te gaan kopen. Samen met Emilia lopen we naar buiten. Het zijn allebei tengere meisjes en ik steek een kop boven hen uit. Emilia draagt een blauwe traje in de stijl van Totonicapán. Karla heeft een spijkerbroek aan en een topje met spaghetti bandjes. Emilia draagt geen make-up en Karla heeft slechts een donker lijntje onder haar ogen. Het is spelletjesmiddag vandaag en ik heb nog een oude krant nodig. De meisjes weten niet waar we deze kunnen vinden maar we gaan direct op pad. Onder Karla's leiding lopen we een aantal zaakjes af tot we uiteindelijk een oude krant kunnen krijgen in een eethuis. Het is een warme dag en de zon schijnt nog altijd fel. Karla en Emilia besluiten dat ze een chocofruta willen (een bevroren stuk fruit met gestolde chocolade). Gedrieën lopen we al likkend aan onze chocofrutas het terrein van de universiteit weer op. Bij de poort komen we Sheny tegen die lachend opmerkt dat het er gezellig uitziet. Ze maant ons op te schieten, alle anderen zijn al op het grasveldje.

(Universiteit Rafael Landivar, 3 maart).

Karla is negentien jaar. Ze komt uit Coatepeque, een gemeente in de kustprovincie. Door de week verblijft ze bij haar tante in Xela en in het weekend woont ze bij haar oma samen met haar zus. Haar moeder verblijft al enkele jaren in de Verenigde Staten. Karla identificeert zich

als *ladina*. Ze is een stuk extroverter dan haar vriendinnen Emilia en Indira. Zij zijn beiden *indígenas* en dragen dagelijks *traje*. Emilia komt uit het nabijgelegen dorp Totonicapán en wordt dagelijks gehaald en gebracht door een familielid. Indira's vader is een Mayapriester en is gepensioneerd ambtenaar. Haar moeder maakt chocolaatjes als bijverdienste. Zelf werkt ze 's ochtends als receptioniste in een gynaecologiepraktijk. Ze heeft vier oudere getrouwde zussen en broers. Ze woont bij haar ouders en zus in de wijk Calvario. Mijn participatie in Karla's groepje was al snel natuurlijk. In de pauzes ging ik mee eten kopen (wat meestal inhield dat we naar een kraampje op straat gingen waar we in snel tempo zakjes met snacks bij elkaar graaiden) en op donderdag gingen we *nacho's* eten op het terras van een zaakje. Na afloop liepen we samen op tot we elk onze kant op gingen. Meestal nam ik de bus samen met Indira, die in dezelfde wijk woonde als ik.

Naast Karla, Indira en Emilia heb ik ook relaties opgebouwd met studenten van de andere kant van de klas. Nadat ik Scarlet had gevraagd foto's te maken van haar leven voor mijn onderzoek was onze vriendschap vrij plotseling een feit. Ze nam me geregeld mee aan de arm in de pauze waarbij ze giechelend vertelde over haar problemen met Luis, waar het al dan niet net mee aan of uit was. Scarlets uiterlijk verradt haar afkomst uit de kustprovincie. Ze heeft donker krullend haar, lange wimpers en een lichte bruine huid. Ze draagt altijd make-up en haar kledingstijl is *a la moda* te noemen. Scarlet woont sinds een jaar in Xela met haar oma, moeder en zus en een pension gast. Ze wonen in een *gated community* en de weekenden en vakanties brengen ze door in hun huis aan de kust. Twee andere meisjes die al snel mijn aandacht trokken zijn de tweelingzussen Maria-Jose en Maria-Isabel. Met hun lange sluike haar en sportvesten zijn ze haast niet van elkaar te onderscheiden. Ze wonen centraal in een heel groot huis met kroonluchters in de hal. Zij zijn bevriend met Barbara en Diana. Diana woont samen met haar moeder, drie broers en de hulp en haar kind in Zone 1. Diana betaalt zelf de universiteit en werkt daarom 's morgens als lerares op een middelbare school.

3.3 Landivar en San Carlos vergeleken

In de vorige paragrafen hebben we kunnen zien dat er grote verschillen bestaan tussen de universiteiten Rafael Landivar en San Carlos. Deze verschillen worden veroorzaakt door de kosten van de universiteiten. Dat San Carlos goedkoper is heeft niet per se gevolgen voor de kwaliteit van het onderwijs, maar wel voor de voorzieningen en punctualiteit van de docenten. Vanwege de hoge prijs van Landivar, kan niet iedereen zich deze universiteit veroorloven. De

studenten komen daarom in het algemeen uit families met geld. De psychologieklas van Landivar vormt daarom een homogener groep dan de rechtenklas van San Carlos. Dit betekent echter niet dat er op San Carlos geen rijkere mensen zijn. In tegenstelling tot Landivar is het op San Carlos nodig een toelatingstest te halen. Sommigen beschouwen San Carlos daarom als van een hoger niveau. Ten slotte worden niet alle opleidingen op Landivar aangeboden.

Dat er op San Carlos veel verschillende studenten rondlopen werd me duidelijk toen ik Adriana en Yoyo ontmoette. Op een van mijn eerste middagen liep ik rond bij het bouwkunde gebouw op zoek naar bekenden. Aan de ronde stenen tafeltje die voor het gebouw staan zag ik Raúl zitten, die ik enkele dagen eerder ontmoet had. Hij stelde mij voor aan zijn gezelschap, waaronder Adriana en Yoyo. We raakten aan de praat en het klikte al snel. Vanaf toen werd rondhangen met Adriana en Yoyo een vast onderdeel van mijn week. De meisjes zijn allebei 19 jaar oud. Ze werken niet, hun ouders vinden dat ze eerst hun studie af moeten maken. Adriana's ouders hebben ook aan San Carlos gestudeerd. Haar moeder werkt als toezichthoudster op een middelbare school en haar vader werkt als ingenieur in Guatemala Stad. Adriana woont samen met haar ouders en haar drie jaar jongere zus. Ze hebben een huishoudster en voor de deur staan twee auto's. Adriana gaat doordeweeks elke morgen naar Engelse les en 's middags gaat ze vaak naar de sportschool. Yoyo heeft voor dit soort dingen geen tijd, ze heeft namelijk een eenjarig dochtertje. Ze deelt met haar dochtertje een kamer in het huis van haar ouders, waar ook haar jongere zus en broer wonen. Zij heeft de hoofdverantwoordelijkheid voor haar dochtertje maar de hele familie helpt mee en bemoeit zich met de opvoeding. Yoyo's ouders werken als verkoopadviseurs bij een catalogusbedrijf. Negen maanden geleden hebben ze hun huis moeten verkopen en nu wonen ze in een huurhuis in Jardines. Volgens Yoyo was dit het gevolg van de hoge doktersrekeningen van haar dochtertje, dat de eerste maanden veel ziek was. Yoyo en Adriana studeren bouwkunde, net als de jongens waarmee ze rondhangen bij de tafeltjes. Hier hebben de twee elkaar leren kennen en werden ze al snel beste vriendinnen. In het volgende hoofdstuk zullen we bekijken wat dit inhoudt.

Hoofdstuk 4 ~ De vriendschapsladder

In het theoretisch kader werd gesteld dat vriendschap een continuüm is met verschillende stadia. Vriendschap is dynamisch en kan in belang toe- of afnemen. Gelijkheid, reciprociteit, generositeit, vertrouwen en het geven van steun, zowel emotioneel als instrumenteel, zijn vijf belangrijke factoren in vriendschappen. In dit hoofdstuk wordt bekeken welke soorten vriendschappen informanten onderscheiden en wat hiervan de betekenis is.

4.1 De treden van de ladder

Vriendschappen kennen verschillende niveaus van belangrijkheid (Allan 1989, Pahl 2000). Ik stelde in hoofdstuk één daarom een continuüm voor dat loopt van het stadium van kennissen tot beste vrienden. De meeste studenten uit mijn onderzoek onderscheiden drie stadia in vriendschap. Deze worden meestal gedefinieerd als: *mejores amigos*, *buenos amigos* en *compañeros* (resp. beste vrienden, goede vrienden en kennissen). Deze drie stadia kunnen gevisualiseerd worden als sporten van een ladder waarbij *mejores amigos* de bovenste sport vormen en *compañeros* de laagste.

Mejores amigos

Beste vrienden moeten elkaar compleet kunnen vertrouwen. Ik ga hier straks dieper op in, maar kort gezegd betekent het dat beste vrienden het beste met elkaar voor hebben en elkaar helpen wanneer ze kunnen, zonder dat hier iets voor teruggevraagd wordt. Tussen beste vrienden heerst een sterke band en vriendschappen worden daarom ook wel in verwantschapstermen beschreven, zoals Lesley doet in haar typering van haar vriendschap met Andrea:

Andrea is mijn aller, allerbeste vriendin. We kennen elkaar al vanaf dat we drie jaar oud waren. We woonden bij elkaar in de straat en gingen naar dezelfde Kinder [soort peuterdagverblijf]. We hebben nooit ruzie. We zijn zoals zussen, mijn nene [kindje] noemt Andrea ook tante. Andrea is klein, canche [blond] en blanquito [wit] zoals jij. Ze is extrovert, houdt van dansen en alles (lacht vrolijk). We praten altijd met elkaar. Nu niet zoveel omdat ik laat terugkom van de universiteit, maar soms bellen we en we zien elkaar in het weekend. Haar oma is mijn peetmoeder, die was ook goed bevriend met mijn moeder.
(Lesley 31 maart)

Wat ook opvalt in Lesley's beschrijving van haar vriendschap met Andrea is dat ze elkaar al van kleins af aan kenden omdat hun moeders ook bevriend waren. Wanneer de families bevriend zijn zorgt dit voor een context waarin een vriendschap gemakkelijk kan ontstaan en groeien. Het is echter wel van belang dat het klikt tussen de vrienden en ze interesses delen. De familie van Diana en de tweeling Maria-José en Maria-Isabel is al lang bevriend. Hoewel Diana bevriend is met beiden maakt ze duidelijk onderscheid tussen de twee:

Maria-José is mijn beste vriendin. De tweeling is heel verschillend. Maria-José is vrolijker dan haar zus. Ik ken haar al langer. We gingen naar hetzelfde colegio [middelbare school] en we werkten samen. Maria-José is extroverter dan Maria-Isabel. Hun moeder is de beste vriendin van mijn moeder. Zij kwam vaak naar [ons aan] de kust en Maria-José ging dan mee. De ander, Maria-Isabel houdt niet van de kust. Met Maria-José heb ik meer vertrouwen. Soms heeft Maria-José ook meer vertrouwen in mij dan in haar zus. Maria-Isabel is bozig.

Diana vertelt dat ze met haar twee beste vrienden, Eva en Maria-José, veel gemeen heeft, terwijl ze met goede vrienden meer specifieke raakvlakken heeft die ze bij haar beste vriendinnen mist:

Met mijn beste twee vriendinnen heb ik veel gemeenschappelijk. Ik houd ervan met hun uit te gaan, te lachen en te chillen. Ik heb ook amigos clasificados [‘geordende/gesorteerde vrienden]: daar doe ik dingen mee waar Eva en Maria-José niet van houden. Met één vriendin ga ik dansen en met een andere naar concerten.

(Diana, 14 april)

Hoewel sommige vriendschappen met beste vrienden ver in de tijd teruggaan en er ook al vriendschappen tussen de families bestonden, zijn er ook vriendschappen die heel snel opgeklommen zijn tot de hoogste sport, zoals die van Adriana en Yoyo. Deze twee meisjes zijn nu een jaar beste vriendinnen. Ze zijn onderdeel van een groter groepje maar ze brengen veel tijd met zijn tweeën door. Onder het rondjes op de campus lopen roddelen ze en storten hun hart bij elkaar uit.

Ik [leerde] la Yoyo kennen, ik kon het goed met haar vinden, we praten hetzelfde [lacht], zij begrijpt mij en ik begrijp haar, het is heel mooi dus. [...] Ik vertel haar iets en ze begrijpt me. Het is niet hetzelfde met iemand die je niet begrijpt. (Adriana, 13 maart)

Beste vrienden voelen zich begrepen bij elkaar. Het is een bijzondere relatie en het aantal beste vrienden varieert van een beste vriendin, zoals Andrea en Lesley, tot zeven. Het lijkt er op dat de kwaliteiten die in een beste vriend(in) gezocht worden, soms verdeeld zijn over een aantal personen. Zoals Yoyo vertelt over haar drie beste vrienden:

Adriana, José-David, Pablo betekenen hetzelfde voor mij. Het is me vaak gevraagd wie ik zou kiezen als ik moet kiezen tussen de drie, maar dat kan niet. Elk heeft iets wat de ander niet heeft. Als ik ze kon samenvoegen zou het mijn beste vriend zijn.

(Yoyo, 23 maart)

Adriana en haar *novio* (vriendje) Moises brengen veel tijd samen door. Ze maken veel lol samen en Adriana kan bij hem terecht als ze ergens mee zit. Ze heeft veel vertrouwen in hem en beschouwt hem als een van haar beste vrienden. De relatie van Adriana en Moises is het ideaal wat Yoyo voor ogen heeft, maar haar *novio* Tici en zij zijn nog niet zover. Volgens Yoyo moet het vertrouwen tussen hen nog groeien omdat ze nog niet zo lang bij elkaar zijn. Dat vertrouwen heeft ze wel met Adriana en haar andere twee beste vrienden: José-David en Pablo. Yoyo houdt de relatie die ze met haar beste vrienden heeft dus als maatstaaf voor een liefdesrelatie.

Buenos amigos

Buenos amigos, goede vrienden, staan een stapje onder beste vrienden. Goede vrienden tonen *cariño*, affectie. Er heerst vertrouwen maar in iets mindere mate dan bij beste vrienden. Goede vrienden helpen wanneer dit nodig is, maar dit is, in tegenstelling tot beste vrienden, niet onvoorwaardelijk. Byron vertelt hoe dit werkt:

Byron: Manuel is een van mijn cuates. [...] Hij is heel goede onda [aardige kerel, leuk om mee om te gaan], maar een interesado [egoïst]. Hij is mijn vriend, als ze me slaan is hij de eerst om me te helpen en ik hem. Een keer was ik heel dronken, ik was zelfs bewusteloos en toen ik wakker werd was Manuel er als enige. Amigo, amigo, maar hij verwacht wel iets terug, te exige [eist het van je].

(13 april)

In Byron's verhaal zien we dat zijn goede vriend Manuel voor hem klaar staat wanneer hij nodig is. Dat dit niet onvoorwaardelijk is maakt Byron een aantal keer duidelijk: hij verwijst naar hem als een egoïst en stelt dat Manuel van hem eist. Nadat Manuel Byron geholpen heeft, staat deze bij hem in het krijt. Uiteindelijk moet Byron zijn schuld bij Manuel in lossen door iets voor hem te doen. Gesteld kan worden dat er tussen goede vrienden sprake is van een gebalanceerde reciprociteit.

Sommige goede vrienden zullen met de tijd waarschijnlijk opklimmen naar beste vrienden. Dit gebeurt wanneer er tijd in de vriendschap gestoken wordt en deze actief wordt onderhouden. Informanten geven soms blijk van vrienden die zich in het tussenstadium bevinden tussen beste vrienden en goede vrienden door met beide termen aan hen te refereren. In paragraaf 4.3 ga ik hier verder op in. Wanneer een investering niet mogelijk is blijven vriendschappen in dit stadium of glijden af naar *compañeros*, kennissen

Compañeros en conocidos

De laatste sport van de ladder wordt gevormd door *compañeros* en *conocidos*. *Compañeros* zijn kennissen, maar uit een bepaalde setting, zoals klasgenoten of collega's. *Conocidos* zijn bekenden. Indira definieert *compañeros* als: "mensen die zeggen dat ze vrienden zijn, maar dat zijn ze niet, want als je ze iets vertelt dan vertellen ze het door aan de halve wereld" (12 april). Er is dus weinig vertrouwen, of zelfs wantrouwen in *compañeros*. Het zijn mensen die de studenten alleen gedag zeggen en waar ze eventueel een oppervlakkig praatje mee maken. Hoewel er in deze groep ook mensen zijn die ze gewoon niet goed kennen en waar ze geen gevoelens bij hebben, niet negatief en niet positief, ligt de nadruk op vertrouwen en verraad. Dit word ook duidelijk in Yoyo's uitleg van *compañeros*:

Compañeros zijn mensen waar je alleen mee praat: hola y adíos. Misschien heb ik weinig communicatie met hen. Ze mogen mij niet zo of ik mag hen ook niet. Ze zijn jaloers.

Bijvoorbeeld toen Adriana en ik de natuurkundoets hadden gehaald, waren we blij. Anderen hadden het niet gehaald en begonnen te zeggen dat we een truc hadden uitgehaald. Ze denken dat we niets van natuurkunde weten. Maar ik had de stof al in het colegio gehad en daarom wist ik het al. Zij hadden het niet in colegio gehad en ze denken dat alle colegios gelijk zijn, maar dat is niet zo

(23 maart)

Vertrouwen

In de net besproken ladder van vriendschap valt het op dat vertrouwen een terugkerend onderwerp is. De mate van vertrouwen hangt samen met de plek op de vriendschapsladder. Iemand kunnen vertrouwen is een van de ongeschreven regels in diepe vriendschappen. Vanwege deze vanzelfsprekendheid wordt eigenlijk nooit toegelicht wat ermee bedoeld wordt. Gevraagd naar de betekenis van vertrouwen vertelde Andrés:

Het vertrouwen wat heerst tussen vrienden is echt moeilijk uit te leggen. Je kunt overal over praten, alles vertellen en je kent de ander van binnenstebuiten en je weet dat de ander er voor je is, wat er ook gebeurt, van geweldige momenten tot momenten waar je het liefst je hoofd in de aarde zou willen verbergen, maar daar zijn je vrienden met wie het simpelweg is alsof je een familie buitenshuis hebt. Hierom beschouw ik je [verwijzing naar onderzoeker] als mijn vriendin.

(digitale communicatie, 6 juni)

In Andrés beschrijving van vertrouwen wordt duidelijk dat vertrouwen inhoudt dat je voor elkaar klaar staat wanneer dat nodig is. De manieren waarop dit gebeurt worden besproken in de volgende paragraaf. Het vertrouwen dat in een familie heerst, vormt het ideaal waartegen vriendschappen gehouden worden. Echte vrienden kunnen alles tegen elkaar vertellen, zonder dat ze bang hoeven te zijn dat het doorverteld wordt. Wanneer dit wel gebeurt, voelt dit als verraad en wordt de vriendschap verbroken. Gevraagd naar verschillende typen vrienden kwamen niet altijd direct de hier gebruikte termen naar voren, maar werd er veelvuldig gesproken van echte vrienden, *interesados* (egoïsten, vrienden met eigen belang) en hypocrieten. Deze typering valt wel samen met de ladder zoals hier besproken, maar legt nog meer nadruk op vertrouwen en het gebrek daaraan. Beste of echte vrienden staan voor elkaar klaar zonder dat daar iets voor terugverwacht wordt, terwijl goede vrienden of *interesados* iets terugverwachten, zoals Byron duidelijk maakte over zijn vriend Manuel. *Compañeros* worden ook wel hypocrieten genoemd, omdat er een gebrek is aan vertrouwen: ze vertellen informatie door.

4.2 De invulling van vriendschap

In deze paragraaf wordt uitgelegd hoe vriendschap vormgegeven wordt. De plek van een vriendschap op de ladder bepaalt welke activiteiten ondernomen worden, welke hulp geboden wordt en welke onderwerpen besproken. De plek waar vrienden elkaar ontmoeten en de tijd die zij voor elkaar beschikbaar hebben zijn factoren die de ruimte voor vriendschappen beïnvloeden en zo een effect kunnen hebben op de plek op de ladder.

Molestar & placticar

Samen tijd door brengen is belangrijk voor het onderhouden van een vriendschapsrelatie. Een belangrijke activiteit voor mijn informanten is *molestar*⁸. Volgens Andrés is dit:

“Tijd doorbrengen met mijn vrienden zonder een specifiek motief waarom we bij elkaar komen dan samen zijn en een leuke tijd hebben waarbij je je ontspant en de tijd doorbrengt zonder stress” (digitale communicatie, 6 juni). *Molestar* is dus een soort rondhangen en wordt een beetje gebruikt zoals Nederlandse jongeren *chillen* gebruiken. Dit is echter niet helemaal juist, aangezien dit impliceert dat *molestar* enkel in de vrije tijd plaats vindt. Onder de vrienden van rechten op San Carlos werd echter vaak gesproken van *molestar* op de universiteit en soms ook in de lessen. Dit heeft te maken met de dimensie van lol maken aan *molestar*: het gaat samen met veel grapjes maken en plagen. Dit wordt duidelijk in het volgende vignet van een les bij rechten:

Andrés en ik zitten naast elkaar op de trap van het podium omdat we te laat waren om nog een stoel te bemachtigen. De docent is er nog niet. Byron pakt mijn bril van mijn neus en zet hem zelf op. We moeten er allemaal om lachen. Hij geeft het de rij door naar Ángel en Lesley, die hem ook proberen. Dan pakt Byron hem weer terug, doet net alsof hij hem teruggeeft maar trekt de bril dan met een plagerige grijns weer terug. De docent komt binnen waarop ik dan eindelijk mijn bril terugkrijg. Het wordt stil in de klas en de meeste mensen kijken geconcentreerd naar het bord. Dan voel ik ineens een voet op mijn voet en wanneer ik mijn hoofd snel omdraai zie ik dat deze van Byron afkomstig is. We raken in een spelletje verward wie de voet van de ander het eerst kan raken. Dan geeft Byron me een briefje, waarop staat: je bent te langzaam. Als antwoord schrijf ik een Nederlands scheldwoord, wat ik ze eerder op verzoek geleerd heb. Byron moet er hardop om lachen en laat het aan Andrés

⁸ Letterlijk: storen.

zien, die allang gestopt is met naar het bord kijken en ons gadesloeg. Wanneer ik Byron per ongeluk hard raak, ziet de rest dit ook en er wordt hard gelachen.

(San Carlos, 23 maart)

Al mijn informanten hangen graag rond in het park of het winkelcentrum. Eten bij Mac Donald's is ook populair. De *ladina* meisjes van Landivar en Yoyo en Adriana komen ook wel eens bij elkaar thuis. Diana neemt Maria-José en andere vriendinnen wel eens mee naar haar huis aan de kust. Diana en Maria-José voetballen graag. Byron houdt ook van voetballen. Verder houdt hij van uitgaan en gaat hij graag met vrienden drinken en dansen. Veel meisjes houden hier ook van, maar ze hebben niet zo vaak de mogelijkheid omdat ze toestemming van hun ouders nodig hebben (meer hierover in hoofdstuk vijf). Wanneer studenten aan het *molestar* zijn poseren ze ook vaak voor foto's.

De studenten van San Carlos zien elkaar het meeste op de universiteit. De vrienden van rechten zien elkaar vooral tijdens en tussen de lessen, maar voor Yoyo en Adriana is rondhangen op het terrein van de universiteit, ook buiten de lessen, een geliefde activiteit. Het volgende vignet laat zien hoe ze hun lege uurtjes op de universiteit invullen.

*Als ik bij het bouwkundegebouw aankom hoef ik niet lang te zoeken naar mijn nieuwe vriendinnen. Ze zitten aan de ronde tafeltjes te *placticar* [kletsen]. Ik vraag ze wat ze aan het doen zijn waarop Adriana antwoordt: *estamos de pele* [niets, we houden pauze]. Yoyo werpt af en toe een stiekeme blik op Tici, een donkere jongen met een pet op die te midden van een groepje jongens zit te kaarten. De zon is allang achter het vier verdiepingen hoge gebouw gezakt en ik ril een beetje in de frisse wind die hier altijd waait. Adriana stelt daarom voor om een rondje te lopen. Gedrieën slenteren we over het zanderige veld richting de cafetaria. Yoyo koopt kauwgom voor ons bij een kopieerzaakje. Ondertussen vraag ik hen naar hun weekend. Yoyo vertelt dat ze samen met Tici de verjaardag heeft gevierd van José-David. Ze zijn naar een café gegaan. Na een aantal drankjes heeft Tici Yoyo verteld dat hij haar leuk vindt. Hij is niet knap maar Yoyo vindt hem wel grappig. Ze is bezorgd want het is al drie dagen geleden dat dit gebeurd is en ze is bang dat hij het vergeten is. Adriana en ik zeggen haar dat ze op hem af moet stappen maar dat wil ze niet. Pablo komt aanlopen en wordt door Adriana begroet met een vrolijk: *hola recha* [loser]. Vervolgens gaat het gesprek over de aankomende voetbalwedstrijd.*

(San Carlos, 7 maart)

Vrouwen- en mannezaken

Adriana en Yoyo spreken elkaar dagelijks. Ze kletsen veel en bespreken persoonlijke zaken en problemen met elkaar. Hoewel sommige informanten veel zaken met de andere sekse bespreken stellen ze allemaal dat er mannen- en vrouwenzaken zijn. Er bestaat consensus tussen de seksen wat voor soort zaken dit zijn, zoals te zien valt in de beschrijvingen van Diana en Byron:

Diana: Vrouwen praten over relaties, over vriendjes, nieuwe kleding, nieuwe schoenen, jongens die ze leuk vinden.. dat soort dingen. Mannen praten over sport, meisjes die ze leuk vinden. Mannen vervelen zich als meisjes zeggen welke jongen hen een berichtje heeft gestuurd of zo. (14 april)

Byron: Mannen onderling praten anders, soms alleen over seks. Vrouwenzaken zijn: over gelakte nagels en nieuwe kapsels praten. Als ik bij mijn vrienden ben dan zeggen ze bijvoorbeeld: Hoe gaat het met je traiga [scharrel]? Heb je nog anderen? Kijk wat die griet aan heeft! (13 april)

Meisjes onderling praten over kleding, kapsels, relaties, menstruatie en seks. Jongens praten over vrouwen en seks. De ontwerpen an sich zijn dus niet zo verschillend, de manier van bespreken wel. Zoals duidelijk wordt in Byron's verklaring heersen er bepaalde verwachtingen in groepen van jongens en wordt er op een "stoere" manier over seks gesproken. Zo vertelde hij ook dat het gebruikelijk is om meerdere vriendinnen te hebben en dat je soms uitgelachen wordt als je dat niet hebt. Dat het niet zozeer het verschil in onderwerpen is wordt duidelijk in een interview met Adriana. Ze geeft aan dat er verschil is tussen wat ze aan haar beste vrienden Yoyo en Pablo vertelt, terwijl ze tegelijkertijd zegt dat ze deze onderwerpen wel met Pablo bespreekt.

A: Met Yoyo praat ik over intieme zaken, waar ik met anderen niet over praat.

An: Alleen met Yoyo?

A: Ook met Pablo

An: Maakt het uit dat Pablo een jongen is?

A: Met sommige dingen wel, vrouwenzaken vertel je niet aan een man, nietwaar? Soms wel en soms niet. Persoonlijke zaken, alleen van de vrouw niet, maar ...

An: Wat zijn vrouwenzaken?

A: (giechel) Nou even zien, we zeggen het wanneer we een leuke jongen zien, ik weet niet, misschien dingen die thuis gebeuren, met mijn moeder of zo.

An: Waarom kun je dat niet aan Pablo vertellen?

A: Ja ik vertel het wel, maar niet, hoe zeg je dat, het is niet hetzelfde. (giechel)

An: Hoezo niet?

A: Nou er zijn vrouwenzaken [giechel]die je niet aan een man kunt vertellen. Maar andere dingen, ja.

(Adriana 13 maart)

Er voor elkaar zijn

Echte vrienden staan voor je klaar als je ze nodig hebt, zowel emotioneel als instrumenteel (Paine 1969, Beer 2001). Hoewel er vrouwen- en mannenzaken zijn zoeken vrouwen die mannen als beste vriend hebben ook emotionele steun bij hen, zoals het volgende stukje over Yoyo laat zien.

Wanneer we terugkomen bij de tafeltjes zit Tici nog steeds te kaarten. Op een afstandje bespreken we wat nu te doen. Adriana's tas ligt bij het tafeltje van Tici, wat een mooi excuus biedt om erheen te lopen en de jongens gedag te zeggen. Er komt echter nauwelijks respons en Yoyo's gezicht betreft. Adriana pakt haar roze rugzak van de grond en we lopen naar Moises auto om daar de rugzak in te leggen. Yoyo doet haar beklag over Tici's gedrag. José-David, Yoyo's beste vriend, komt aanlopen en Yoyo snelt op hem af om hem te vertellen over Tici. José-David zegt haar rustig te blijven en hij geeft haar een stevige knuffel.

(San Carlos, 7 maart)

De steun van vrienden is heel belangrijk en kan mensen door moeilijke fases in hun leven slepen. Lesley ging zo'n moeilijke fase door toen ze getrouwd was met een alcoholist die al het geld verdrong en haar sloeg. Haar vader had haar verbannen en het contact met veel vrienden had ze verloren omdat ze het huis niet uit mocht. Ondanks dat ze haar afhield was jeugdvriendin Andrea er altijd voor haar:

Andrea hielp me altijd. Me rechañaba mucho ['streng toespreken']. Ik had een heel laag zelfvertrouwen. Ik wilde niet met haar praten. Ze zocht me altijd op, vroeg of ik eten had. Want er waren dagen dat er geen geld was en we geen eten hadden. Ik verdiende heel weinig en mijn man werkte niet. Hij had een alcoholprobleem. En als ik geld had verstoep, dan was

het weg. Ik was heel dun, soms herkenden mensen op straat me niet. Ik verstopte me. Maar Andrea was er altijd. Ik hou heel veel van haar daarom.

(Lesley, 31 maart)

Instrumentele en emotionele steun lopen door elkaar (Paine 1969, Rebhun 1999) en instrumentele steun wordt veelal uitgedrukt in een discours van emotie (Rebhun 1999). Zo ook onder de studenten in dit onderzoek. Byron's beste vrienden, Lourdes en Carlos lenen hem geld omdat ze om hem geven. Als ze weten dat hij het niet terug kan betalen, geven ze het zelfs aan hem. Het uitlenen van een klein geldbedrag is voor vrijwel niemand een probleem en hoe hoger de vriendschap op de ladder staat, hoe meer bereid informant zijn om een groter bedrag uit te lenen als dit in hun mogelijkheden ligt. Lucy en Lesley gaven aan dat ze geen geld lenen aan mensen die ze minder goed kennen. Ze verzinnen dan een excuus want zoals Lesley zegt: "het is een delicaat iets en het kan problemen veroorzaken" (31 maart). Vrienden helpen elkaar op manieren zoals ze kunnen. Wanneer iemand het koud heeft of natgeregend is lenen vriendinnen elkaar een jasje of een sjaal. Lucy is een keer ingrediënten gaan kopen die haar beste vriendin Reyna, die voor kok studeert, vergeten was. Op haar beurt heeft Reyna eens een diploma van Lucy naar de universiteit gebracht toen er haast bij was.

Plaats en tijd

Plaats en tijd zijn heel bepalend in de vriendschappen van mijn informanten. Om een vriendschap te kunnen onderhouden is het nodig om elkaar regelmatig te zien en te spreken zodat men op de hoogte is van elkaars leven. Voor het groepje eerstejaars studenten rechten is het lastig om af te spreken met vrienden buiten de universiteit. Ze hebben simpelweg geen tijd omdat ze overdag een fulltime baan hebben en 's avonds studeren. Maar ook de meisjes van bouwkunde die geen baan hebben vinden het lastig om met andere vrienden af te spreken omdat deze vaak andere schema's hebben. Op Landivar is het niet anders.

Diana: met Eva heb ik samen gestudeerd en gewerkt. We raken nu verwijderd omdat we andere schema's hebben. Zij is met mij afgestudeerd [van de middelbare school], ze heeft een jaar met mij samen gewerkt, maar ahorita [nu] zie ik haar heel weinig. Zij werkt in de morgen en ik ook. Ik studeer 's middags en zij 's avonds. Dus kunnen we elkaar niet meer zien.

(14 april)

Op de middelbare school zijn veelal sterke vriendschappen gegroeid maar deze blijken daarna vaak moeilijk te onderhouden wanneer een van twee naar een andere plaats verhuist vanwege studie. Zo had Scarlet een beste vriendin aan de kust maar deze vriendschap is aan het verwateren nu ze elkaar nog maar incidenteel zien. Wanneer vrienden elkaar niet live kunnen zien onderhouden ze het contact *en linea*: via sociale media zoals Facebook en MSN Messenger. Verder bellen en sms'en ze veel. In tegenstelling tot oude vriendschappen ontwikkelen vriendschappen op de universiteit zich in een snel tempo. Dit komt vanwege de gedeelde ervaring en omdat elkaar zien een bijkomstigheid van het studeren is. De universiteit is echter veel meer dan een toevallige ontmoetingsplaats, sommige studenten komen speciaal hier naartoe om samen te *molestar*. Yoyo en Adriana spreken soms af wanneer er geen lessen zijn, gewoon om aan de tafeltjes te hangen en te kletsen. Aan deze tafeltjes is het altijd druk, ook om negen uur 's avonds wanneer de lessen allang afgelopen zijn. Er wordt dan nog altijd gekaart en veel jongens hebben een blikje bier in de hand. Af en toe is er een te *bolo* (dronken) en hangt uitgevloerd over een tafel heen. Ook in het weekend vormt de universiteit een plek van samenkomst voor sommige jongeren. Voor Adriana en Yoyo is de universiteit mede een geschikte plek om met elkaar af te spreken omdat ouders hiervoor snel toestemming geven.

Vriendschappen en linea

Zoals net al aangegeven komen vrienden niet alleen in de echte wereld, maar ook in *cyberspace* bij elkaar. Facebook speelt hierbij een belangrijke rol. Deze online sociale omgeving biedt mensen de mogelijkheid vrienden toe te voegen die vervolgens een profiel met persoonlijke informatie kunnen zien, als ook foto's en berichtjes die mensen op hun muur⁹ schrijven. Vrienden kunnen op al deze informatie reageren. Facebook biedt ten slotte ook een chatfunctie. De informanten uit dit onderzoek hebben 41 (Lesley) tot 702 (Roberto van Landivar) Facebookvrienden. De meeste mensen accepteren iedereen als Facebookvriend die ze kennen, maar het contact dat daadwerkelijk plaatsvindt varieert enorm. Facebook noemt iedereen die toegevoegd wordt een vriend. Het begrip wordt zo uitgerekt om mensen te betrekken die normaal niet als vriend worden aangemerkt. De ladder is in de Facebookinstellingen dan ook niet terug te vinden. Verschillende studenten hebben echter een manier gevonden om toch te classificeren: ze merken hun beste vrienden aan als broers of

⁹ Persoonlijke pagina waar de eigenaar zelf informatie kan delen en waar Facebookvrienden ook informatie op kunnen plaatsen.

zussen.¹⁰ De vrienden van rechten van San Carlos laten geregeld een berichtje op elkaars muur achter of reageren op een berichtje dat iemand op zijn eigen muur heeft gemaakt. Berichtjes op muren zijn oppervlakkig van aard en gaan over gezamenlijke gebeurtenissen of zijn mededelingen in de trant van ziekte of liefde voor God. In het voorbeeld hieronder zien we hoe Lesley haar blijdschap over het einde van de tentamenperiode deelt op haar muur. Tegelijkertijd is het ook een uitnodiging aan haar vrienden om de volgende week iets leuks te gaan doen.

Lesley

Pffffff..... eindelijk zijn de examens afgelopen..... nu een week de peluche [niets doen, pauze] Hahahahaha. Hopelijk komen we er net als katten met de buik voorop er weer uit, nietwaar Andres, Byron, Lúz, Natali, Roxy

Natali: sip [jazeker] eindelijk is week voorbij hahahaha.... Waaa en natuurlijk de volgende week genieten tot het maximum!

Lúz: jaaaaaa afgelopen... heel veel stress deze week!!!! Hihihhi maar de volgende aan het genieten!!!

Andres: heel veel en we gaan wat missen

(Facebook, 10 juni 2011)

In dit stukje van Lesley's muur, is ook te zien dat er een aparte schrijftaal bij de online wereld hoort¹¹. Naast de muurfunctie uploaden vrienden ook veel foto's, van zichzelf en met hun vrienden. Hier wordt dan ook weer uitgebreid op gereageerd en grapjes over gemaakt.

4.3 Casus: de vrienden van rechten

In deze paragraaf laat ik zien hoe de beklimming van de vriendschapsladder in praktijk werkt en welke betekenis de universiteit hierin heeft. Er wordt in meer detail gekeken naar het tot stand komen van de vriendengroep van rechten, waarbij Lucy als uitgangspunt genomen wordt.

De vrienden van rechten leerden elkaar kennen in februari, toen ze hun opleiding begonnen. Lucy en Lesley kennen elkaar vanaf dag één. Lucy vertelt hoe ze aan de praat kwamen:

¹⁰ Het is mogelijk liefdes- en familierelaties in Facebook aan te geven.

¹¹ Een deel van de digitale schrijftaal gaat verloren bij de vertaling zoals mux=muchas= veel

De eerste dag moet je zoeken waar jouw sectie is en de vriend van Lesley kwam vragen of dit sectie C was. Ja, zei ik en Lesley kwam binnen, een beetje verdwaald. Dus ik zei kom hier. We begonnen te praten. De docent kwam niet opdagen dus we bleven praten. Een andere keer moesten we een groep vormen voor een opdracht. Paola en Ángel, die zijn familie, zaten achter ons en Paola stootte Lesley aan, zei sorry, zo begonnen ze te praten. Toen zei de docent dat we groepen van zes moesten vormen. Dus we misten er twee. In de andere rij zat Andres. Hij kende wel mensen maar de andere rij had al een groep gevormd en hij bleef over. Dus kwam hij bij ons. Wij bleven met vijf want de andere groepen waren al gevormd. Vanaf deze dag praten we met ons vijven. We gingen plaatsen voor elkaar bezet houden. Daar leerden we Jacky kennen. Ze zat dichtbij en er was een grapje en we lachten allemaal.

(5 maart)

Dat deze vrienden elkaar leerden kennen was redelijk toevallig en betekende op zich zelf niet zoveel. Omdat ze elkaar dagelijks zagen, ervaringen deelden en samenwerkten, begon er langzaam een band te groeien. Ze begonnen elkaar te helpen, waarvan het bezet houden van stoelen voor elkaar hierboven een voorbeeld is. Deze band groeide niet tussen iedereen gelijk, iedereen had zijn persoonlijke preferenties. In eerste instantie waren Byron en Jaclyn (Jacky) geen onderdeel van de groep, hoewel ze er wel mee omgingen. Dit komt omdat ze met andere mensen moesten samenwerken in klassikale opdrachten en nog meer vrienden in de klas hebben, zodat ze niet zoveel tijd aan de groep konden besteden. Langzaam aan wonnen ze echter steeds meer vertrouwen van de anderen. Dit kwam omdat ze meer tijd met hen gingen doorbrengen. Lucy beschouwde hen na een aantal maanden dan ook al als echte vrienden, terwijl Lesley geen geld aan Jaclyn wilde uitlenen. Lesley had een bijzondere status, vrijwel iedereen heeft het meeste vertrouwen in haar. Ze wordt door Lucy, Ángel en Byron als een beste vriendin beschouwd. Lucy vertelt waarom Lesley voor haar specialer is:

Als ik laat kom, belt ze me, houdt ze een plek bezet. Als ik een paar dagen niet ben geweest belt ze welk huiswerk er is. Een keer moesten we een kaars meenemen en dat had ik niet gedaan, toen bracht zij een kaars voor me mee. Toen de encapuchados laatst kwamen, gingen we om 8 uur weg en kon mijn vader me niet ophalen. Toen nam ze me mee in de auto, zodat ik niet alleen bleef. Dingen die beste vrienden doen.

(5 maart)

Lesley is een soort moederfiguur van de groep. Ze is de eerste die belt of sms't wanneer iemand niet naar de les komt. Ze stelt geregeld voor om te gaan eten, wat zij dan betaalt en ze stopt de meeste moeite in het maken van groepsafspraken. Dit groepje ziet elkaar zelden buiten de universiteit om. Af en toe spreken ze bij iemand thuis af om samen te studeren of opdrachten voor te bereiden. Ze hebben allemaal drukke levens waarin ze naast hun werk en familie weinig tijd voor vrienden overhouden. Hierdoor is het lastiger om oude vriendschappen te onderhouden. In de maanden dat ik met Lucy omging zag ze haar beste vriendin, Reyna niet. Ze sprak steeds minder over haar en hoewel ze contact onderhouden via Facebook en MSN Messenger worden de vrienden van de universiteit gaandeweg steeds belangrijker voor haar. Lesley daarentegen, slaagt er wel in het contact met haar jeugdvriendin Andrea te onderhouden. Buiten de universiteit is dit de enige vriendin die ze met regelmaat ziet. Zondags brengt Lesley met haar zoontje door en ontmoet tegelijkertijd vaak Andrea. Andrea neemt een speciaal plekje in Lesley's leven vanwege haar steun in de moeilijke periode dat ze getrouwd was. Hoewel Reyna voor Lucy belangrijk is, heeft Lucy nooit zulke hulp nodig gehad als Lesley. Bovendien komt Lucy uit een familie van zeven terwijl Lesley slechts een thuiswonende broer heeft, waardoor Lucy veel meer tijd kwijt is aan haar familie. Ten slotte heeft Reyna ook een druk leven, terwijl Andrea niet hoeft te werken, waardoor het makkelijker is voor Lesley en Andrea om af te spreken dan voor Lucy en Reyna.

Vanwege ieders drukke tijdschema is de universiteit de enige sociale ontmoetingsplek waar de vrienden regelmatig komen. Ze kletsen erop los tussen de lessen en blijven daarna nog even hangen. Soms gaan ze dan ook naar de cafetaria om pizza te eten. Na de les vindt de grootste ontlading plaats. Er worden veel grapjes gemaakt zoals dat Andrés een dwerg is en Byron een vrouwenversierder. In de vastentijd, de veertig dagen durende periode voor Pasen, zijn er geen lessen op vrijdag. Dan vindt de activiteit van de *encapuchados* plaats. Onherkenbare studenten in gekleurde capes maken de autoriteiten belachelijk in voordracht en dans. Hun opkomst is dramatisch, in een processie waarbij met veel vuurwerk wordt geknald. Daarna is er muziek en wordt er gedanst. De laatste activiteit op San Carlos is op de donderdag voor Pasen en is een groot feest:

Op het podium staat een tienkoppige band die cumbia speelt. Aan de voet van het podium dansen Lesley, Edgar, Andrea, Lucy, Evelien, Ángel, Andrés, Nathalie, Byron en ik in een cirkel. Er worden sigaretten uitgedeeld en er wordt hard gelachen om Eveliens verbazing dat haar kleine zusje Lucy rookt. Byron trekt mij in het midden van de cirkel. Ik protesteer maar

wordt door veel paren handen naar het midden geduwd. Na een verplicht rondje duw ik snel Lucy in Byron's armen. De cumbiaband maakt plaats voor drie schaars geklede meisjes in glitterjurkjes en cowboyhoeden. Er wordt geld bij elkaar gelegd en even later komen Byron en Andrés terug met twee literflessen bier. Ieders plastic bekertje wordt volgegooid en er wordt vrolijk verder gedanst.

(San Carlo, 8 april)

Jaclyn was niet bij het feest van de *encapuchados* aanwezig omdat ze geen toestemming van haar ouders had. Wanneer ik Lucy een dag later vraag om naar de stad te komen, kan ze niet omdat ze straf heeft: ze had geen toestemming aan haar vader gevraagd om die avond de deur uit te gaan en ze is ook nog eens pas om een uur thuisgekomen. Restricties van ouders zoals deze beperken de mogelijkheden van meisjes om vriendschappen te vormen. In het volgende hoofdstuk wordt uitgebreider naar de redenen voor deze restricties gekeken. Er wordt geargumenteed dat ze onderdeel zijn van bredere grenzen in de samenleving die hun weerslag vinden in vriendschapsrelaties.

Hoofdstuk 5 ~ Grenzen in vriendschappen

In hoofdstuk één heb ik theorieën besproken die lieten zien hoe we de wereld om ons heen indelen op basis van kenmerken als gender en etniciteit. Iedereen heeft meerdere sociale identiteiten, zoals gender en etniciteit, die elkaar co-construeren. Op basis van hiervan worden grenzen tussen groepen opgetrokken. Barth argumenteert (1969) dat het niet uitmaakt of de inhoud of de organisatie van de groep verandert, maar dat het gaat om de kenmerken die de groep activeert om verschil aan te merken en zo grenzen op te trekken. Deze grenzen krijgen vorm tijdens sociale interactie (Barth 1969, Nagel 2003). In dit hoofdstuk wil ik laten zien hoe etnische en gendergrenzen in Guatemala worden vormgegeven en hoe dit zijn weerslag vindt in vriendschapsrelaties.

Vriendschappen vormen zich in de context van de samenleving. Het is daarom noodzakelijk eerst te kijken hoe grenzen gevormd worden in de samenleving. In Guatemala zijn etnische-, gender- en klassegrenzen duidelijk waar te nemen. Ik wil laten zien hoe deze grenzen elkaar co-construeren. Vervolgens argumenteer ik dat de universiteiten in dit onderzoek de mogelijkheden tot het vormen van vriendschappen filteren. Landivar en San Carlos zijn drager van een klassegeladen etniciteit. Dit komt tot uiting in de samenstelling van de studenten en de het proces van *othering* dat tussen de twee universiteiten plaatsvindt¹². Ik zal laten zien dat studenten graag vrienden hebben die op hen lijken, dit is vooral van belang wanneer men hoger op de vriendschapsladder wil komen. Intergender vriendschappen zijn problematischer naar mate men hoger op de ladder komt en vriendschap in liefde over kan gaan, vooral wanneer hierbij ook andere grenzen overschreden worden. Zowel opvattingen van studenten als hun ouders spelen hierbij een rol. Geen van mijn informanten sluit *indígenas* vrienden uit, maar geen van de meisjes van Landivar heeft goede *indígena* vriendinnen. Ik wil dit verklaren door te behandelen hoe zij over *indígenas* denken en hoe ze liefdesrelaties uitsluiten.

¹² Waarbij karaktertrekken worden toegewezen.

5.1 Grenzen in de samenleving

Etniciteit en gender

In Guatemala is iedereen zich altijd bewust van de etniciteit van de ander. Vaak wordt in een oogopslag bepaald welke etniciteit de ander heeft. Hoewel er in Guatemala 23 etniciteiten zijn, gaat het hierbij om het wel of niet *indígena* zijn. “*Indígenas* kun je fysiek herkennen aan Chinese ogen, stijl haar en een donkerdere huid” (Diana, 14 april). *Indígena* vrouwen dragen vaak *traje*, waardoor er geen enkele twijfel over hun etniciteit meer bestaat. Zelfs op papier kan van iemand zijn etniciteit al vastgesteld worden, aan de hand van achternamen. Een achternaam zoals Orejon of Cajas verradt direct een *indígena* achtergrond. Het maken van dit onderscheid heeft gevolgen voor de perceptie en behandeling van personen. Er heerst een beeld van *ladinos* als modern en ontwikkeld tegenover een beeld van *indígenas* als ouderwets en dom. De *ladino* etniciteit vormt de hegemonie en *indígenas* wijken af van deze norm. Deze opvattingen zien we terug in Ángel’s antwoord op de vraag welke etniciteit hij heeft. “Ik ben *ladino*, maar ik behoor tot geen enkele etniciteit van hier. *Ladino* is een discriminerend woord. Alsof iemand zich superieur voelt” (Ángel 4 april). Tradities en gebruiken worden allemaal toegeschreven aan *indígenas*. Yoyo maakt dit duidelijk door te stellen dat de *ladinos* geen cultuur hebben:

Ladinos hebben bijna geen cultuur. Tradities en alles, dat hebben inheemsen meer. Het meeste misschien nog de katholieke cultuur, waarvan ik denk dat het misschien anders is. Maar vanaf daar, Dag van de Doden, tamalitos maken, traditioneel eten, dat hoort vooral bij indígenas (Yoyo 23 maart)

Tradities en gebruiken worden gezien als iets wat uit het verleden stamt. Door ze toe te schrijven aan *indígenas* wordt het stereotype van *indígenas* als ouderwets bevestigd. Het positieve stereotype van *ladinos* enerzijds en het negatieve stereotype van *indígenas* anderzijds hebben tot gevolg dat *indígenas* regelmatig gediscrimineerd worden. Deze discriminatie vindt plaats wanneer een *indígena* niet aangenomen wordt voor een baan of niet geholpen in een restaurant. Maar ook minder directe discriminatie, zoals raar aangekeken worden op straat of klasgenoten die niet met een *indígena* om willen gaan, komen voor. De waardering van *indígenas* als minderwaardig kent ook een klassenaspect. Vanaf de Spaanse overheersing vormen *ladinos* de hoogste klasse en nog altijd hebben zij het meeste geld. Volgens de studenten bestaat de middenklasse uit beide etniciteiten terwijl de laagste klasse

alleen maar uit *indígenas* bestaat. Mensen uit de hoge klassen kijken neer op mensen uit de lage klassen. “Mensen die geld hebben praten soms niet met mensen die het niet hebben. [...] Ze praten denigrerend over je” (Indira 12 april). Klasse en etniciteit co-construeren elkaar in Guatemala. *Indígenas* worden op die manier al snel als arm getypeerd. Zoals Lesley zegt:

“Dat [indígenas arm zijn] is het stereotype waar ik het net over had, dat de samenleving heeft over indígenas. Maar sneakers zoals de jouwe kosten hier 800 Q en dan zeggen ze: o ik heb dure kleding. Maar huipiles [de traditionele blouses van indígenas] zijn heel duur. Dus ik denk dat het dom is zo te denken”
(31 maart).

Uit de opmerkingen van Ángel, Lesley en Indira, die uit de lagere klassen komen, wordt duidelijk dat het stereotype niet zomaar klakkeloos wordt overgenomen, maar dat het wordt bestreden, zowel door *ladinos* (Ángel, Lesley), als door *indígenas* (Indira). Dat ook *ladinos* zich afzetten tegen dit stereotype komt door de klassenconnotatie die er aan vast kleeft.

In de Guatemalteekse samenleving zijn etnische en klassegrenzen opgetrokken. Deze grenzen staan niet los van elkaar, maar co-construeren elkaar. Ook op basis van gender worden grenzen geconstrueerd. Van vrouwen heersen andere verwachtingen dan van mannen. Zo is hun seksualiteit onderhevig aan strengere regulatie. Veel meisjes uit mijn onderzoek vertelden dat er thuis andere dingen van hen verwacht werden dan van hun broers. Zo vertelde een studente van Landivar dat wanneer haar vader in de woonkamer zit en hij iets uit de keuken wil hebben, hij altijd aan haar vraagt om dit te halen en nooit aan haar broer. Tijdens een focusgroep noemden de studenten van Landivar dit soort verschillen tussen mannen en vrouwen eensgezind *machismo*. Volgens hen bestaat *machismo* uit: het verschillend behandelen van vrouwen en mannen, het gebruik van geweld tegen vrouwen, dat ouders preferenties voor hun zonen hebben en de angst dat dochters zwanger worden (14 april). Vaders zijn strenger voor hun dochters. Zo vertelde Indira tijdens een interview in een restaurant rond lunchtijd:

I: Mijn vader is heel streng, het is raar dat hij nog niet gebeld heeft.

A: Strenger dan je moeder?

I: Nee, nou soms, het ligt eraan. Ik moet veel in het huis helpen en mag niet veel tijd op de straat zijn. Het ligt eraan met wie. Met vrienden van de kerk mag ik vaker weg. Ik mag niet

naar de disco, alleen naar bekende plekken. Mijn broers mochten wel uit. Ze maken zich drukker om vrouwen. Mijn broers hadden meer vrijheid.

A: Waarom is dat?

I: Een man kan zich beter verdedigen. Ze zeggen dat dat het is voor de veiligheid.

Supuestamente.

A: Mag je een vriendje hebben?

I: Nee, dat is een tijdverspilling. Nu nog minder dan eerst. Mijn zus, de derde, zij is door haar man van huis geroofd. Het is kiezen tussen studeren of trouwen.

(12 april)

Zoals Indira laat zien, oefenen ouders, vooral vaders, controle over hun dochters uit. Ze mogen niet zomaar overal heen, vooral 's avonds niet. Vrouwen lopen meer gevaar dan mannen. Vrouwen kunnen zwanger worden en mogen daarom niet zomaar vriendjes hebben. Meerdere meisjes uit mijn onderzoek vertelden dat ze hun vriendje geheim hielden voor hun vader of broers. Ze beschreven hen als jaloers, ze zouden het vriendje niet accepteren. Terwijl alle jongens uit mijn onderzoek hun ouders informeren wanneer ze 's avonds de deur uitgingen, moeten alle meisjes toestemming vragen aan hun ouders, die ze niet altijd krijgen. Sommige *indígena* meisjes, zoals Jaclyn en Indira krijgen nooit toestemming om 's avonds uit te gaan. Hoewel alle *ladina* meisjes wel eens uit mogen, krijgen ze ook vaak genoeg nul op het rekest. Het gebeurde regelmatig dat meisjes niet met mij konden afspreken omdat, zo zeiden ze: "Mí papa me ha regañado." (mijn vader heeft me berispt, een standje gegeven). Dit gebeurde wanneer ze zich niet netjes hadden gedragen en te laat thuis waren gekomen. Lucy vertelde wat dit voor haar inhoudt:

Te laat komen is een gebrek aan respect. We zijn een familie van vrienden en doen de dingen samen. Mijn broers [die het huis al uit zijn] gingen ook nooit naar disco's. [...] Respect bewaren is belangrijk. Je kunt uitgaan, maar moet op tijd thuis komen, behalve als we een feest met zijn allen hebben. Het is niet gebruikelijk om uit te gaan. [...] Gisteren waren we met twee vrouwen alleen uit. Mijn vader kent onze vrienden nog niet. Hij houdt er niet van als we laat zijn en nog minder als we roken en drinken. Hij zorgt voor ons. Mijn broers gingen niet uit. Bovendien hadden we geen van tweeën toestemming gevraagd. We hadden geen tijd om het te vragen. We hadden het wel aan onze moeder gevraagd, maar we moeten het ook aan

onze vader vragen. Hij is nijdiger. We moeten het hem zeggen, hij is de man, de papa. Hij heeft me *regañada* [berispt]. Ik heb geen straf maar ik ga de deur niet uit, om respect te tonen.

(9 april)

Lucy laat hier zien dat er een verwachtingspatroon heerst en dat doorbreken van dit patroon een teken van gebrek aan respect is. Lucy en haar familie stellen dat het bewaren van respect een kwaliteit van *indígenas* is. Het verwachtingspatroon van vrouwen krijgt daarmee een etnische dimensie. Volgens de moeder van Lucy komt dit ook terug in het dragen van *traje*. Zij stelt dat het dragen van *traje* ervoor zorgt dat cultuur, respect en educatie bewaard blijven (9 april). Alleen vrouwen dragen *traje*, waardoor een etnisch specifieke genderidentiteit gecreëerd wordt. Vrouwen vormen zo letterlijk de belichaming van een etnische grens. Hierdoor hebben *indígena* vrouwen meer te maken met discriminatie dan mannen. Zo vertelde Indira dat ze soms raar aangekeken werd als ze *traje* aanhad, alsof ze minderwaardig was en niet meetelde in de wereld. Lucy vertelde dat er op de middelbare school *ladina* meisjes waren die niet met haar wilden praten toen ze *traje* droeg. *Traje* speelt een belangrijke rol bij de constructie van etniciteit. Het is echter niet noodzakelijk om dagelijks *traje* te dragen. Zo draagt Lucy haar *traje* enkel bij bijzondere gelegenheden. Toen ik haar vroeg welke etniciteit ze had, antwoordde ze: “Ik ben *indígena*, ik draag *corte, traje típico*” (5 maart). Dit benadrukt dat *traje* veel meer is dan een traditioneel kledingstuk, het is een drager van etniciteit.

Wij/Zij

Ladinos zien *indígenas* als hetzelfde maar toch anders. Gevraagd naar het verschil in culturele kenmerken tussen *indígenas* en *ladinos* stelden *ladino* studenten altijd dat *indígenas* tradities en een geloofsovertuiging hebben die van de Maya's stammen. *Ladinos* hebben deze niet en zouden daarom moderner zijn. Wanneer ik echter vroeg hoe dit verschil in het dagelijks leven tot uiting komt, hadden studenten hier zelden een antwoord op. Verschillende studenten van San Carlos stelden dat er eigenlijk geen echte verschillen zijn. Ángel vertelde: “De culturen worden steeds meer een. De Maya cultuur, helaas, is aan het verdwijnen. Er is steeds minder verschil. Over twintig jaar [...] dan denk ik dat er geen verschil meer is.” Naast dat Ángel de *ladino* cultuur als maatstaf neemt valt het maar te bezien of hij gelijk heeft en er in de toekomst geen verschil meer is tussen *ladinos* en *indígenas*. Verschil is namelijk geen objectief iets, maar wordt actief geconstrueerd. Uiterlijk en gedrag worden kenmerken van verschil gemaakt. Het gaat hierbij niet om de werkelijke verschillen tussen de *ladino* en

indígena groep maar de percepties hiervan. Dit wordt duidelijk in hoe Indira en Scarlet (*ladina*) de andere groep typeren in tegenstelling tot de eigen groep. Zo zei Scarlet: “*ladinos* zijn meer ontwikkeld, meer *reservado*. *Indígenas* maakt het niets uit als ze de aandacht opeisen” (15 april). Op haar beurt stelde Indira: “*Indígenas* zijn meer *reservado* [gereserveerd, terughoudend], respectabel, ze hebben meer waarden dan *ladinos* (12 april). Beide meisjes stellen dat de andere etnische groep zich niet weet te gedragen. Hierbij gebruiken ze hetzelfde vermeende kenmerk. Aansluitend bij het stereotype van *indígenas* als onwetend en ouderwets stellen *ladinos* geregeld dat het *indígenas* aan opleiding ontbreekt en dat ze ook het belang van educatie niet inzien. Byron articuleerde hier een voorbeeld van tijdens een wandeling:

We wandelen langs Byron's oude middelbare school. Ervoor staat een man met een gezicht met beginnende rimpels met daarboven een hoed, achter een verkoopkarretje van broodjes. Hij zegt Byron gedag en het is duidelijk dat ze elkaar kennen. De man vraagt om een sigaret maar Byron weigert. Wanneer we verder lopen vraag ik of deze man indígena is (zijn kleding voldoet aan Byron's eerdere beschrijving). Byron bevestigt en zegt: “soms is het duidelijk te zien. Hoorde je dat hij slecht Spaans sprak? Dat komt omdat ze een andere taal spreken. Ze leren wel Spaans op school maar daar gaan ze maar kort heen want voor hen is educatie niet belangrijk. Ze voeden hun kinderen op om te werken, daarom hebben ze er ook zo veel, soms wel achttien.”

(13 april)

Het zien van *indígenas* als onopgeleid hangt samen met de co-constructie van *indígena* identiteit door klasse. Hoewel ik opmerkingen als die van Byron hierboven regelmatig gehoord heb, kwamen deze altijd van *ladinos* uit de hoge klasse die naar Landivar gingen. Byron zit op San Carlos, is afkomstig uit de lage klasse en heeft goede *indígena* vrienden zoals Jaclyn. Dat Byron een dergelijke opmerking maakte, is daarom vrij opmerkelijk. Dit zal nog duidelijker worden wanneer we kijken hoe San Carlos en Landivar een verschillende, etnisch geladen betekenis hebben die actief geconstrueerd wordt.

5.2 De universiteit als filter

In de Guatemalteekse samenleving worden grenzen gebaseerd op etniciteit, klasse en gender. De verschillende betekenis van de twee universiteiten uit dit onderzoek wordt langs die grenzen gevormd. De universiteiten vormen zo een filter. Naar welke universiteit iemand gaat bepaalt de mogelijkheden tot vriendschappen. Op San Carlos is ongeveer veertig procent van de studenten *indígena* (Byron I.). Aan Landivar studeren veel minder *indígenas*. In de psychologieklas van Landivar zijn Emilia en Indira naar mijn weten de enige *indígenas*. In hoofdstuk drie heb ik laten zien dat het verschil in kosten tussen de twee universiteiten ervoor zorgt dat de studenten van Landivar, veelal afkomstig uit de hogere klasse, een homogenere groep vormen dan die van San Carlos. Studenten identificeren zich sterk met de eigen universiteit en verzetten zich tegen de andere. Op 21 mei postte Lucy een plaatje op Facebook waarop te lezen valt: “Ik ben niet zoals de andere, Ik ben San Carlista!” Hierop kwamen vele reacties, waaronder:

Lesley: Maar natuurlijk, San Carlista van geboorte en staker [verwijzing naar encapuchados] van het hart en wie dit niet bevalt moet zwijgen.

Vivian: NaTuuRIJk LuCy HeeL MijN LeVeN. De BeStE ZijN San CaRLisTA D ♥..!!! Lang LeVe La San CaRLoOsSs =D hehehe

Deze Facebookberichten laten de sterke identificatie met San Carlos van studenten zien. Het definiëren van een groep zorgt dat de groep de grenzen benadrukt en verschillen met andere groepen benadrukt. In het proces van *othering* tussen San Carlos en Landivar speelt echter meer dan alleen rivaliteit tussen universiteiten. San Carlos en Landivar worden kenmerken toegeschreven die behoren aan de groepen die er naar toe gaan. Ze worden zo drager van etniciteit en klasse. Ik zal laten zien hoe dit gebeurt door de stereotypen van beide universiteiten te bespreken en te kijken naar waarom Indira's familie liever niet had dat ze naar San Carlos ging.

Meisjes uit de hoge klasse van Landivar stellen vaak dat de mensen van San Carlos eng en agressief zijn. Als voorbeeld van de agressiviteit van San Carlistas wordt vaak gewezen naar de *encapuchados*, die in de maanden van mijn onderzoek regelmatig activiteiten door de stad heen hielden waar ze er vervaarlijk uitzagen in hun verhullende capes, met hun houten

stokken geheven in de lucht. Een van die meisjes, Diana, vertelde me tijdens een interview dat ze niet naar de publieke universiteit zou willen omdat je er allerlei soorten mensen hebt.

D: Op San Carlos komt iedereen binnen...

A: Hoe zit dat?

D: Mensen van de lagere sociale klasse. Mensen met geld gaan niet naar de publieke universiteit. Indígenas zijn meer conformisten, ze zoeken geen uitweg.

(14 april)

In Diana's volgende opmerking wordt duidelijk hoe ze inheemsheid en klasse aan San Carlos verbindt. Ze doet dit door naar San Carlos te wijzen als voorbeeld van negatieve werkhouding van *indígenas*:

Indígenas hebben andere principes. Dit heeft wel invloed op het krijgen van werk.

Bijvoorbeeld ik heb een vriendin op San Carlos en daar hebben ze veel meer testen. Op Landivar hebben we er maar drie, maar daar hebben ze er een heleboel. Het niveau op SC ligt lager.

(14 april)

Studenten van San Carlos stellen op hun beurt dat op Landivar het diploma gekocht wordt, omdat iedereen met voldoende geld binnen kan komen terwijl op San Carlos een niveautest moet worden afgelegd. Ze wijzen op de lange geschiedenis van hun universiteit en haar goede academische reputatie. Volgens hen zijn er op Landivar meer mensen die het hoog in hun bol hebben omdat ze geld hebben. Mijn vrienden van San Carlos zien de grote diversiteit van hun universiteit als iets positiefs. Volgens hen wordt er daardoor niet veel gediscrimineerd.

Indira is een *indígena* meisje op Landivar. In tegenstelling tot haar meeste klasgenoten stelt zij dat San Carlos een beter imago heeft dan Landivar. Volgens haar staat San Carlos voor hard werken en Landivar niet, vanwege het geld. Landivar was dan ook niet haar eerste keuze; ze is gezakt voor het toelatingsexamen van San Carlos. Haar ooms waren er aanvankelijk tegen dat ze aan Landivar ging studeren. Dit omdat daar mensen studeren die niet praten met mensen die minder geld hebben en neerbuigend doen.

Studenten van San Carlos worden door Landivarianen beschreven als agressief en het onderwijs zou er slechter zijn. Deze stereotypering van San Carlos sluit aan bij het stereotype van *indígenas* en de lagere klasse. De identiteit die San Carlos wordt toegeschreven is die van de lage klasse en *indígenas*. San Carlistas schrijven Landivar kenmerken toe die bij de hogere, *ladino* klasse horen. De universiteit wordt zo de drager van een etnische en klasse specifieke identiteit. Zo beschouwd wordt het duidelijker waarom Indira's familie ertegen was dat ze aan Landivar ging studeren. Een *indígena* aan de universiteit voor *ladinos* betekent het overschrijden van een grens. Doordat Indira regelmatig *traje* draagt, wordt het verschil tussen haar en haar klasgenoten nog meer benadrukt. Hierover vertelde ze:

De eerste keer dat ik met corte [naar de universiteit] ging was ik zenuwachtig, ik wist niet hoe ze me gingen bekijken. Eerst was er een groep die me raar aankeek, maar nu niet meer. Ik probeer met iedereen te praten, of ze me accepteren of niet.

(12 april)

5.3 Grenzen in vriendschappen

Grenzen in de samenleving geven betekenis aan de privé en publieke universiteit, die zo een verlengstuk van die grenzen vormen. De universiteiten vormen zo een filter. Hierdoor zijn grenzen binnen vriendschappen van studenten niet heel duidelijk waarneembaar, al zijn ze er wel degelijk. In deze paragraaf zal ik laten zien dat mensen geneigd zijn relaties aan te gaan binnen de eigen groep. Deze neiging kan alleen begrepen worden vanuit de zojuist besproken context. Ik zal laten zien dat de grenzen van de samenleving sterker tot uitdrukking komen in liefdesrelaties dan in vriendschapsrelaties. De mogelijkheid op liefdesrelaties beïnvloedt intergender vriendschappen. Grenzen in de samenleving vinden zo hun weerklank in vriendschappen.

Vrienden binnen de groep

In het voorgaande heb ik besproken dat Indira een grens overschreden heeft door naar Landivar te gaan in plaats van San Carlos. Het werd duidelijk dat ze zich in het begin ongemakkelijk voelde omdat ze het enige meisje in *traje* was. Tot haar geluk kwamen er na een week twee nieuwe meisjes in de klas, Karla en Emilia. In een interview zei Indira hierover:

A: Wat vind je ervan dat Emilia traje draagt?

I: Er is nu nog iemand. Omdat ze soms doen alsof ik minder ben, zij niet, want zij draagt ook traje. Ze draagt nooit een broek, houdt ze niet van.

(12 april)

Indira en Emilia ondergaan gelijke ervaringen omdat ze allebei *indígena* zijn en *traje* dragen. Door het dragen van *traje* worden ze allebei geconfronteerd door rare blikken van *ladinos*, zowel op straat als in de klas op de universiteit. De meisjes kunnen zich daarom makkelijk aan elkaar relateren. Indira vertelde dat ze drie echte vriendinnen heeft: haar twee nichten en Emilia. Later wijdde ze uit over Emilia: “ik kan niet zeggen echte, echte, [vriendin] maar we zijn er naar op weg” (12 april). De twee kennen elkaar pas sinds februari, maar het vertrouwen in elkaar groeit snel. Samen met Karla vormen ze een driemanschap. Indira vertelde dat Karla ook wel een vriendin is maar dat ze een bozig karakter heeft waardoor Indira minder vertrouwen in haar heeft. Karla beschouwt zichzelf als *ladina*, ook al heeft ze, zo zegt ze zelf, een donker uiterlijk. Haar moeder is in ieder geval *ladina*, haar vader heeft ze nooit gekend dus dat weet ze niet. Dat ze een andere etniciteit heeft dan Emilia en Indira, zorgde op een middag voor spanningen. Terwijl we gemoedelijk aan een van de plastic tafeltjes buiten bij de kiosk van onze pizza genoten vertelde Karla dat in Coatepeque, haar geboortedorp, alleen de verkoopsters *traje* dragen. Hierop reageerden Emilia en Indira fel dat het echt niet alleen voor verkoopsters is, waarna Karla de gemoederen probeerde te sussen door te zeggen dat het daar heel anders is dan in Xela en dat de *traje* ook heel anders is. Dit bracht ons op het onderwerp van Coatepeque en Karla’s opmerking leek al snel weer vergeten. Hoewel Emilia, Indira en Karla samen optrekken, kan Indira zich beter aan Emilia relateren dan aan Karla. Dit kan verklaard worden door hun gedeelde ervaring van *indígena* zijn.

Karla identificeert zich zelf als *ladina*. Ze heeft een achternaam die met *ladinas* geassocieerd wordt en kent de *indígena* cultuur niet. Toen ik Diana echter in een interview vroeg welke etniciteit Karla volgens haar had, antwoordde ze *indígena*¹³. Karla’s donkere uiterlijk en het omgaan met *indígena* meisjes kunnen de verklaring zijn dat Diana haar classificeert als *indígena*. Diana’s beste vriendinnen van Landivar zijn de tweeling Maria-José en Maria-Isabel en Barbara. Eerder zagen we al dat de families van Diana en de tweeling ook bevriend

¹³ Diana kende de achternaam van Karla niet.

zijn. Dit groepje meisjes is afkomstig uit de hogere klasse, kleedt zich redelijk uniform in merkkleding en draagt een laag make-up. In de klas zitten Diana en haar vriendinnen helemaal links achteraan, terwijl Indira, Emilia en Karla aan de andere kant van de klas zitten. In de eerste maand waarin ik omging met de studenten van Landivar, had ik nooit interactie tussen deze twee groepjes gezien. Ik was dan ook behoorlijk verbaasd toen na een speciale activiteit omtrent Pasen, vrijdagavond laat, Indira aankondigde met de tweeling mee op weg naar huis te gaan. De tweeling, Indira, Barbara, Diana en ik liepen samen naar het park, waarbij we onderweg stopten bij het huis van de tweeling die zich daar omkleedden terwijl wij in de hal wachtten. In het park liepen we een aantal rondjes en zegen toen op een bankje neer. Er waren plannen om uit te gaan, maar uiteindelijk kwam daar niets van en namen Diana, Indira en ik afscheid om naar huis te gaan. Deze gebeurtenissen maakte me ervan bewust dat er weliswaar grenzen zijn binnen de klas van Landivar, maar dat deze zeker niet absoluut zijn. Deze grenzen vormen geen directe afspiegeling van de samenleving omdat het filter van de universiteit ertussen zit. Doordat Indira in dezelfde klas zit als Barbara, Diana en de tweeling is er al een grens overschreden, met haar statusverhoging als gevolg. Een vriendschap op de laagste sporten van de ladder behoort tot de mogelijkheden tussen deze meisjes. Hoewel Diana en soortgelijke meisjes van Landivar geen *indígena* vriendinnen hebben, sluiten ze vriendschappen niet uit. Dat er toch geen echte vriendschappen ontwikkeld zijn, is niet verwonderlijk wanneer we terugdenken aan Diana's eerdere opmerkingen over het gebrek aan educatie en doorzettingskracht bij *indígenas*. Haar antwoord op mijn vraag of zij *indígenas* kent, spreekt ook boekdelen: "Ja op ons terrein [waar ze meerdere huizen hebben waarvan ze er een verhuren] aan de kust wonen *indígenas*. En onze kokkin."

Liefdesrelaties

Aan de hand van Diana en Indira heb ik laten zien dat studenten hun vrienden het liefst binnen de eigen groep kiezen. Met hen delen ze de meeste ervaringen en voelen ze zich daarom het meest verwant. Dat vriendschappen tussen de groepen niet uitgesloten worden, kan komen omdat er in vriendschappen verschillende stadia zijn en het laagste stadium niet per se van tevoren wordt uitgesloten. Het zijn beste vrienden die het meest op elkaar lijken, maar onderaan de ladder zijn de criteria minder lastig. Klasse co-construeert etnische identiteit. Doordat Indira naar Landivar gaat heeft ze al een grens doorbroken, waardoor ze tot een iets hogere klasse gerekend kan worden en eventuele vriendschap met haar niet uitgesloten hoeft te worden. In liefdesrelaties zijn grenzen echter veel duidelijker te zien.

Liefdesrelaties tussen *indígenas* en *ladinos* zijn controversiëler dan vriendschapsrelaties. Ángel legde uit dat dit komt omdat je van vrienden geen cultuur hoeft over hoeft te nemen, maar dat dit in een huwelijk wel een issue is. Zijn ouders staan daarom niet toe dat hij een *indígena* vriendinnetje neemt. Diana en Scarlet's ouders hadden mildere standpunten, maar in alle gevallen werd een huwelijk als onmogelijk gezien. Scarlet zei dat dit is omdat ze gewoon niet op *indígenas* valt en Diana vertelde dat ze hun tradities maar saai vindt.

Intergender vriendschappen zijn lastig vanwege de mogelijkheid op liefde. Scarlet vertelde dat ze geen mannen als beste vrienden kan hebben omdat ze altijd verliefd op haar worden. In het verleden waren vriendschappen met mannen extra lastig omdat haar ex heel jaloers was en het haar verbood. Net zagen we al dat de grenzen voor liefdesrelaties hoger zijn dan voor vriendschapsrelaties tussen etnische groepen. Dit geldt ook voor liefdesrelaties tussen klassen. Deze grenzen spelen een rol in intergender vriendschappen. Dit is duidelijk in het relaas van Ángel over zijn verwaterde vriendschap met Bella:

Ik had een vriendin, op dat moment de beste vriendin die ik had. We brachten de hele dag samen door, spraken de hele avond aan de telefoon. Maar haar vader was heel jaloers. Hoewel wij niets hadden, niets meer dan vriendschap, dacht hij iets anders. Hij verwijderde ons. Ze mocht niet meer met me weg, ik was net begonnen aan de universiteit en aan het werk. We gingen niet slecht verder, maar we konden niet meer met hetzelfde gemak praten als vroeger. We zien elkaar nog wel en kletsen, maar het is niet meer hetzelfde als vroeger. [...] Anna: *Is het lastiger een vriendschap met een meisje te hebben vanwege de familie?*
A: *Ja, ja. Met vrouwen ja. In het geval met Bella was het omdat het de vader het zei. De vader had vooroordelen, dat was wat hem bewoog. Hij had de vooroordelen van de sociale klasse. Zij waren van de hoge klasse en ik niet. Mensen die dichterbij kwamen, vrienden of een vriendje waren nooit goed genoeg voor haar vader. Zij studeerde fysiotherapie op Landivar. Ik bracht haar weg en kwam haar weer ophalen. Mensen dachten wel dat we een relatie hadden. De vader liet het wel tot op een zeker niveau toe. Hij wilde dat ze met een buitenlander zou trouwen. Raar hè?*
(14 april)

Conclusie

In mijn onderzoek heb ik gekeken naar de betekenis van gender en etniciteit voor vriendschappen van studenten in Quetzaltenango (Xela), Guatemala. In de voorgaande empirische hoofdstukken heb ik laten zien hoe de vriendschappen van de studenten eruit zien en welke rol etniciteit en gender hierin spelen. Nu zal ik de empirie aan de theorie koppelen waarbij gekeken wordt welke conclusies hieruit getrokken kunnen worden. In het theoretische kader maakte ik duidelijk dat gender het cultureel geconstrueerde verschil van mannelijkheid en vrouwelijkheid gebaseerd op biologische verschillen is (Jansen 1983, Nagel 2003, Aalten 1991). Etniciteit is het verschil tussen mensen en groepen op basis van huidskleur, taal, religie, cultuur en (vermeende) herkomst (Nagel 2003:6). Gender en etniciteit zijn sociale identiteiten, die onderhandeld worden in interactie tussen groepen. Etnische en gendergrenzen zijn niet statisch maar worden voortdurend opnieuw onderhandeld. Barth's *boundary model* geeft etniciteit weer als een serie van grenzen. Barth stelt dat het niet om de inhoud gaat, maar om de kenmerken die een groep gebruikt om het verschil met andere groepen aan te geven en zo grenzen op te trekken (1969). Etnische en gendergrenzen beïnvloeden elkaar wederzijds waardoor ze elkaar co-construeren. Dit wordt door Crenshaw weergegeven als intersectionaliteit (2001). Vrouwen vormen vaak de gatekeepers van een etnische grens, waardoor hun seksualiteit strenger gereguleerd wordt (Steenbeek 1995). Etnische en gendergrenzen zijn sociale grenzen en beïnvloeden daarom sociale relaties, zoals vriendschap.

Vriendschap is een vrijwillige relatie die dynamisch van aard is (Paine 1969, Beer 2001, Allan 1989). Vriendschap kent verschillende stadia van diepgang. Hoe groter de diepgang is hoe hoger de mate is van gelijkwaardigheid, vertrouwen, generositeit, reciprociteit en het delen van materiële en emotionele zaken, de vijf kenmerken van vriendschap (Paine 1969, Allan 1989, Rebhun 1999, Beer 2001). Vertrouwen is voor de studenten uit dit onderzoek de kernwaarde in vriendschap waaruit de andere kenmerken voortvloeien. De stadia die vriendschappen van studenten in Xela doorgaan, kunnen gevisualiseerd worden als de sporten van een ladder. De hoogste sport wordt gevormd door beste vrienden. Dit is een bijzondere relatie waarvan men er slechts een of enkelen heeft. Beste vrienden lijken veelal op elkaar en hebben veel gemeen. Soms kennen ze elkaar al vanaf kleins af aan en bestond er ook een relatie tussen hun families. Ze kunnen bij elkaar terecht als ze steun nodig hebben en vertrouwen elkaar met persoonlijke informatie. Iets lager staan de goede vrienden. Ook hier heerst vertrouwen, maar in mindere mate. Deze vrienden helpen elkaar wel maar verwachten

er soms ook iets voor terug. Goede vrienden kan een opstapje zijn naar beste vrienden wanneer er tijd in de relatie wordt geïnvesteerd en de persoonlijke klik groot genoeg is. Gebeurt dit niet dan kunnen goede vrienden afglijden naar *compañeros*, kennissen. Tussen deze vrienden heerst weinig vertrouwen of zelfs wantrouwen. Vrienden houden ervan om samen te *molestar*, gezellig samen rondhangen, waarbij er veel geplaagd wordt en grapjes gemaakt worden. Hoewel de studenten graag naar het park of het winkelcentrum gaan, is de belangrijkste ontmoetingsplek de universiteit. Naast deze fysieke plekken chatten vrienden er online op los in MSN Messenger en blijven ze op de hoogte van elkaars leven op Facebook. Logischerwijs brengen studenten het liefst de meeste tijd door met hun beste vrienden, maar in praktijk is dit niet altijd mogelijk. Veel studenten zijn druk met werken, studeren en familiebijeenkomsten, of hebben simpelweg andere schema's dan hun vrienden. Dit heeft tot gevolg dat ze vooral veel tijd doorbrengen met hun medestudenten. De meerderheid van de studenten uit dit onderzoek, en alle geïnterviewden wonen bij hun familie. Toekomstig onderzoek waarbij gekeken wordt naar het de betekenis van familie in vriendschap is aan te bevelen. Hierbij zouden dan ook studenten die in een pension wonen, kunnen worden meegenomen. Studenten brengen veel tijd samen door en delen ervaringen. Hierdoor groeien vriendschappen met medestudenten terwijl veel oude vriendschappen verwateren. Vrienden steunen elkaar, zowel emotioneel als instrumenteel. Dit doen ze omdat ze om elkaar geven en er wordt hierbij geen onderscheid tussen de soorten hulp gemaakt (zie Paine 1969, Rebhun 1999). Er kan gesteld worden dat instrumentele steun een teken van liefde en zo een communicatiemiddel is. De mate van steun hangt af van de plek op de vriendschapsladder. Tussen beste vrienden is de steun onvoorwaardelijk, terwijl er bij goede vrienden wel iets terugverwacht wordt en er van *compañeros* weinig steun te verwachten valt. Wat er tussen vrienden besproken wordt, hangt ook af van de plek op de ladder. Beste vrienden wordt alles toevertrouwd en *compañeros* alleen oppervlakkige dingen. Er wordt echter wel onderscheid gemaakt tussen hun beste vrienden op basis van gender: er bestaan vrouwen- en mannezaken. Vrouwen typeren de gesprekken van mannen als veel over seks gaand terwijl mannen stellen dat vrouwen enkel over nieuwe schoenen en vriendjes praten. Hoewel de eigenlijke onderwerpen niet zo ver uit elkaar liggen, is het vooral de manier van bespreken die verschilt.

Vriendschappen vormen zich binnen een sociale context (Paine 1969, Allan 1989, Beer 2001). De context vormt de ruimte waarbinnen vriendschappen zich ontwikkelen. Grenzen die in de samenleving spelen, kunnen de vorming van vriendschappen beperken. Volgens Allan (1989)

zijn etniciteit en gender twee grenzen die de grootste beperkingen voor vriendschappen opleveren. Adams en Allan voegen hier nog klasse aan toe (1998). In Guatemala worden grenzen op basis van etniciteit, gender en klasse gevormd. Er bestaat een stereotype van de ontwikkelde, moderne *ladino* en de ouderwetse, domme *indígena*. Omdat *ladinos* veelal tot de hogere en middenklasse behoren en *indígenas* de lagere en middenklasse bevolken, kan worden gesteld dat etniciteit en klasse elkaar co-construeren in Guatemala. Van mannen worden andere dingen dan van vrouwen verwacht. Vrouwen hebben thuis meer taken en worden beperkt in hun mogelijkheden om de deur uit te gaan. Vanuit de theorie kan dit worden gezien als een manier om hun seksualiteit te beperken, passend bij het concept van de vrouw als *gatekeeper* van de gemeenschap (Steenbeek 1995). *Indígena* vrouwen dragen *traje* waardoor ze letterlijk de etnische grens belichamen. Hierdoor ontstaat een genderspecifieke identiteit waaruit geconcludeerd kan worden dat vrouwen meer *indígena* zijn dan mannen.

Reina (1969) zag de grenzen tussen *indígenas* en *ladinos* als heel rigide en beweerde dat *ladinos* en *indígenas* vriendschap zo anders invullen dat interetnische vriendschappen zeer problematisch zijn. In dit onderzoek werd echter geen verschil gevonden tussen de invulling van vriendschap door *ladinos* en *indígenas*, waardoor een behoorlijk uniforme, etnisch neutrale, definitie van vriendschap geformuleerd kon worden in de vorm van de vriendschapsladder. Desondanks werden er in de hogere klasse geen echte interetnische vriendschappen gevonden. Dit kan verklaard worden met behulp van Barth's *boundary model* (1969). Grenzen worden opgetrokken aan de hand van (vermeende kenmerken) van verschil. In plaats van zoals Reina naar inhoudelijke verschillen te kijken, richt Barth onze aandacht op de kenmerken die gebruikt worden om verschil te construeren en zo grenzen op te trekken. Door een proces van *othering* wordt de identiteit van de eigen groep geconstrueerd door een negatieve definiëring van de andere groep (Hall 1991, Said 1985). Er wordt een scheiding gemaakt tussen de Wij en de Zij groep. Etniciteit is zodoende een proces van in- en uitsluiting. Het proces van *othering* bewerkstelligt een machtsverschil. Dit wordt duidelijk in het stereotype van de moderne ontwikkelde *ladino* en de ouderwetse, domme *indígena*. Andere kenmerken die gebruikt worden zijn het verschil in uiterlijk, gedrag en de gedragen kleding. De *ladino* etniciteit vormt de hegemonie in Guatemala. *Indígenas* worden als minderwaardig beschouwd en soms gediscrimineerd. Vrouwen hebben meer last van discriminatie omdat zij door hun kleding hun etniciteit sterker uitdragen. De grenzen die zo worden opgetrokken zijn echter niet absoluut en worden constant onderhandeld (zie Eriksen 2002, Nagel 2003).

Grenzen in de samenleving worden gereflecteerd in vriendschappen. In mijn onderzoek was deze reflectie echter alles behalve helder. Dit heeft grotendeels te maken met de betekenis van de twee universiteiten: San Carlos en Landivar. Als sociale ontmoetingplek speelt de universiteit een belangrijke rol in het vormen en onderhouden van vriendschappen. Landivar en San Carlos hebben een betekenis die gevormd is langs de etnische en klassegrenzen in de samenleving. Er wordt hen een klasse-specifieke genderidentiteit toegeschreven. San Carlos wordt door studenten van Landivar gestereotypeerd als een universiteit met een laag onderwijsniveau, waar zomaar allerlei mensen naar toe kunnen gaan, met een agressief karakter. Landivar, anderzijds, wordt door San Carlistas gekarakteriseerd als een plek waar het diploma gekocht wordt en de mensen arrogant zijn. Het proces van *othering* dat tussen de twee universiteiten plaatsvindt laat zien dat ze drager van een etnische identiteit zijn geworden (zie Jansen 1983). *Indígenas* en mensen van de lage klassen die naar San Carlos gaan, blijven zo binnen de grenzen van hun eigen groep. In hoofdstuk vijf liet ik zien dat het *indígena* meisje Indira een grens verbrak door naar Landivar te gaan. Hierdoor werd haar status verhoogd waardoor ze niet direct uitgesloten werd door haar klasgenoten. Desondanks voelt zij zich soms wel raar aangekeken in haar *traje*. Hoewel er interactie plaatsvindt tussen Indira en *ladina* studenten uit de hogere klasse, is haar beste vriendin in de klas een *indígena* meisje dat ook *traje* draagt. De *ladina* studenten beweerden Indira niet uit te sluiten als vriendin. Tegelijkertijd hebben zij wel een negatief beeld van *indígenas*. Dit beeld wordt geco-construeerd door klasse. Door de opvattingen die sommige van hun medeklasgenoten hebben, kan bijna worden gesteld dat de *indígenas* Indira en Emilia tot elkaar veroordeeld zijn. Het voorbeeld van Indira laat twee dingen zien. De mogelijkheid tot het aangaan van vriendschap is afhankelijk van meerdere variabelen. Doordat Indira op Landivar zit, kan ze niet worden getypeerd als onopgeleid, waardoor haar status omhoog gaat en ze niet meer wordt gedefinieerd als behorende tot de lage klasse. Hoewel ze *indígena* blijft, is ze (deels) verlost van de klassenconnotatie, waardoor ze niet direct uitgesloten wordt als een mogelijke vriendin. Vriendschappen worden ingedeeld als sporten op een ladder waarbij *compañeros* de laagste sport vormt. Het kan geargumenteed worden dat deze verschillende stadia maken dat de *ladina* klasgenoten een vriendschap met haar niet uitsluiten, omdat het niet persé een diepe relatie hoeft te zijn.

In dit onderzoek werd gevonden dat beste vrienden veelal op elkaar lijken, terwijl er naar beneden op de ladder meer verschil tussen de vrienden bestaat. De gelijkenis tussen beste

vrienden kan verklaard worden met behulp van Allan (1989) die stelt dat vrienden vaak eenzelfde sociale positie hebben omdat de kans dat ze elkaar ontmoeten groter is. De twee universiteiten representeren twee sociale posities en vormen de belangrijkste ontmoetingsplekken voor de vrienden uit dit onderzoek waardoor Allan's argument hier goed toepasbaar is. Vriendschap tussen leden van twee groepen is niet bedreigend voor de groep. Dit is echter anders in het geval van liefdesrelaties. De meerderheid van de studenten en alle *ladina* meisjes uit dit onderzoek gaven aan geen huwelijk aan te kunnen of mogen gaan met een *indígena*. Hiervoor waren volgens hen de culturele verschillen te groot. Voor liefdesrelaties zijn de grenzen dus hoger dan voor vriendschapsrelaties. Een vriendschapsrelatie kan echter uitgroeien tot een liefdesrelatie, waardoor intergender vriendschappen problematischer kunnen zijn wanneer ze over groepsgrenzen heengaan dan tussen vrienden van dezelfde gender. Ángel gaf hiervan het sprekendste voorbeeld. Zijn vriendschap met Bella, een meisje uit de hogere klasse, werd door haar vader tot op een zeker punt toegelaten. Toen de vriendschap zich echter verdiepte, verbood hij zijn dochter nog langer met Ángel om te gaan. In dit geval was er sprake van gender- en klassegrenzen die een verdieping van de vriendschap onmogelijk maakten.

Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de invloed van gender en etniciteit op de betekenis van vriendschappen van studenten in Xela gefilterd wordt door de universiteiten waar ze naar toe gaan. De universiteiten zijn dragers van een klasse-geladen etnische identiteit waardoor de universiteitskeuze al dan niet het overschrijden van een grens inhoudt. De mogelijkheid van vriendschap buiten de groep wordt door meerdere factoren bepaald, die elkaar beïnvloeden, zoals klasse en etniciteit of klasse en gender. Hierbij is de aard van de vriendschap een andere factor van belang. Vriendschappen op de laagste sport van *compañeros* zijn redelijk gemakkelijk te bereiken terwijl de status van beste vrienden veel exclusiever is en eigenlijk alleen wordt bereikt door vrienden die op elkaar lijken.

Hoewel de eeuwenoude stereotypen van *ladinos* en *indígenas* volhardend zijn, vertelden sommige *indígena* informanten en hun moeders dat de positie van *indígenas* in de laatste jaren behoorlijk verbeterd is. Een groot deel van mijn informanten dacht dat de verschillen tussen *indígenas* en *ladinos* snel zouden afnemen en discriminatie in de toekomst zou verdwijnen. Deze toekomstperspectieven zijn in dit onderzoek onderbelicht gebleven. Toekomstig antropologisch onderzoek kan hier meer licht op werpen. Voorlopig kan geconcludeerd worden dat de hoogte die een vriendschap kan bereiken op de vriendschapsladder afhankelijk

is van de sociale posities van de vrienden, waarbij deze posities niet door een, maar door meerdere sociale identiteiten geconstrueerd worden. Grenzen worden geconstrueerd op basis van intersecties tussen etniciteit, gender en klasse. Grenzen worden steeds meer rigide en moeilijker te overbruggen naarmate men hoger op de vriendschapsladder komt.

Referenties

Aalten, Anna Jantina Johanna

Zakenvrouwen : Over De Grenzen Van Vrouwelijkheid in Nederland Sinds 1945.
Amsterdam: Van Gennep.

Abrahams, Ray

1999 Friends and Networks as Survival Strategies in North-East Europe. *In* The Anthropology of Friendship. Eds. Bell, Sandra, and Simon Coleman. Pp. 155-169.
Oxford: Berg.

Adams, Richard N.

1988 Conclusions: What can we know about the harvest of violence? *In* The Harvest of violence : the Maya Indians and the Guatemalan crisis. Robert M. Carmack, ed. Pp.274-293. Norman: University of Oklahoma Press.

Adams, Rebecca G., and Graham A. Allan

1998 Eds. Placing Friendship in Context. Cambridge: Cambridge University Press.

Allan, Graham A.

1989 Friendship : Developing a Sociological Perspective. New York: Harvester Wheatsheaf.

Barth, Fredrik

1969 Ethnic Groups and Boundaries : The Social Organization of Culture Difference.
Bergen: Universitetsforlaget.

Beer, Bettina

2001 The anthropology of friendship. *In* International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences, eds. Smelser,N.J. and Baltes, P. B. Pp.5805-5808. Pergamon,
Oxford: Elsevier.

Bell, Sandra, and Simon Coleman

1999 Eds. The Anthropology of Friendship. Oxford: Berg.

Boeije, Hennie

2010 *Analysis in Qualitative Research*. Los Angeles: Sage.

Bucholtz, Mary

2002 Youth and Cultural Practice. *Annual Review of Anthropology* 31(1):525-552.

Carrier, Jams G.

1999 People Who Can Be Friends: Selves and Social Relationships. *In The Anthropology of Friendship*. Eds. Bell, Sandra, and Simon Coleman. Pp. 21-39. Oxford: Berg.

Carmack, Robert M., ed.

1988 *The Harvest of violence : the Maya Indians and the Guatemalan crisis*. Norman: University of Oklahoma Press.

Central Intelligence Agency

2011 *The World Factbook: Central America and Caribbean: Guatemala*. Electronic document, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gt.html>, accessed 01/01/2011

Crenshaw, Kimberlé

2001 VN-Wereldconferentie tegen Racisme en andere vormen van discriminatie. Durban, Zuid-Afrika

Davis, Shelton, H.

1988 Introduction: Sowing the seeds of violence. *In The Harvest of violence : the Maya Indians and the Guatemalan crisis*. Robert M. Carmack, ed. Pp.3-36. Norman: University of Oklahoma Press.

De la Cadena, Marisol

1995 "Women are more India": Ethnicity and Gender in a Community near Cuzco. *In Ethnicity, Markets, and Migration in the Andes : At the Crossroads of History and Anthropology*. Eds. Larson, Brooke, Olivia Harris, and Enrique Tandeter. Pp. 329-349. Durham, NC etc.: Duke University Press.

DeWalt, Kathleen M. and DeWalt, Billie R.

2002 Participant Observation. A Guide for Fieldworkers. Lanham: Alta Mira Press.

Di Leonardo, Micaela

Gender at the Crossroads of Knowledge : Feminist Anthropology in the Postmodern Era.
Berkeley: University of California Press.

Elias, Norbert

1974 Foreword- Towards a Theory of Communities. *In* The Sociology of Community
Selection of Readings. Bell, Colin, and Howard Newby eds. PP. ix-xli. London: Cass.

Eriksen, Thomas Hylland

2002 Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives. Londen: Pluto Press.

Gouldner, Helen, and Strong, Mary Symons

1987 Speaking of Friendship: Middle-Class Women and their Friends. New York:
Greenwood Press.

Hall, Stuart

1997 Old and New Identities, Old and New Ethnicities. In Culture, globalization, and the
world-system: contemporary conditions for the representation of identity. Anthony D.
King, ed. Pp. 41-68. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Harrison, Kaeren

1998 Rich friendship, affluent Friends: middle-class practices on friendships. *In* Placing
Friendship in Context. Eds. Adams, Rebecca, G. and Allan, Graham A. Pp. 92-117.
Cambridge: Cambridge University Press.

Human Rights First

2011 Human Rights Defenders in Guatemala. Electronic document.

<http://www.humanrightsfirst.org/our-work/human-rights-defenders/guatemala/> accessed
01-01-2011

Jansen, Willy

1987 De vele gezichten van genus: een agenda voor onderzoek naar de culturele
constructies van vrouwelijkheid en mannelijkheid. *In* Vrouwen in Opspraak :
Vrouwenstudies Als Cultuurkritiek. Ed. Brüggmann, Margret. Pp.42-62. Nijmegen: SUN.

Jonas, Susanne

2000 *Of Centaurs and Doves : Guatemala's Peace Process*. Boulder: Colorado Westview Press.

Lutz, Catherine A.

1988 *Unnatural Emotions : Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll and their Challenge to Western Theory*. Chicago: University of Chicago Press.

Mahdavi, Pardis

2009 *Passionate uprisings: Iran's sexual revolution*. Stanford: Stanford University Press.

Manz, Beatriz

2000 *Refugees of a hidden war . The aftermath of counterinsurgency in Guatemala*. Albany: State University of New York.

Nagel, Joane

2003 *Race, Ethnicity, and Sexuality : Intimate Intersections, Forbidden Frontiers*. New York: Oxford University Press.

Nash, June

2008 *Development To Unite Us: Autonomy and Multicultural Coexistence in Chiapas and Guatemala*. *New Proposals: Journal of Marxism and Interdisciplinary Inquiry*11(2):9-28

O'Connor, Pat

1998 *Women's Friendships in a Post-modern world*. *In Placing Friendship in Context*. Eds. Adams, Rebecca, G. and Allan, Graham A. Pp. 117-136. Cambridge: Cambridge University Press.

O'Neill, Theresa DeLeane

1996 *Disciplined Hearts : History, Identity, and Depression in an American Indian Community*. Berkeley: University of California Press.

Pahl, Raymond E.

2000 *On Friendship*. Oxford: Polity Press.

Paine, Robert

1969 In Search of Friendship: An Exploratory Analysis in 'Middle-Class' Culture. *Man* 4(4):pp. 505-524.

Rasch, Elsiabeth Dueholm

2008 Representing Mayas. Indigenous Authorities and the Local Politics of Identity in Guatemala. Ph.D. dissertation, Universiteit Utrecht.

Rebhun, Linda-Anne

1999 The Heart is Unknown Country: Love in the Changing Economy of Northeast Brazil. Stanford: California Stanford University Press.

Reina, Ruben E.

1959 Two Patterns of Friendship in a Guatemalan Community. *American Anthropologist* 61(1):pp. 44-50.

Reed-Danahay, Deborah

1999 Friendship, Kinship and the Life Course in rural Auvergne. *In The Anthropology of Friendship*. Eds. Bell, Sandra, and Simon Coleman. Pp. 137-155. Oxford: Berg.

Said, Edward W.

1985 Orientalism. Londen: Routledge & Kegan Paul.

Sanabría, Harry

2007 The Anthropology of Latin America and the Caribbean. United States of America: Pearson Education, Inc.

Scheper-Hughes, Nancy, and Margaret M. Lock

1987 The Mindful Body: A Prolegomenon to Future Work in Medical Anthropology. *Medical Anthropology Quarterly* 1(1):pp. 6-41.

Smith, Carol A.

1995 Race-Class-Gender Ideology in Guatemala: Modern and Anti-Modern Forms. *Comparative Studies in Society and History* 37(4): pp. 723-749

Steenbeek, Gerdina Adriana

1995 Vrouwen op de drempel, Gender en moraliteit in een Mexicaanse provinciestad.
Amsterdam: Thela Publishers.

Steenbeek, Gerdina Adriana

2003 Crossing Borders, Meeting Gender. The *Quinceañera* in Mexico and the
United States. *In Meeting Culture: essays in honour of Arie de Ruijter*. Eds. van Beek,
Wouter E.A, Fumerton, Mario A. and Panters, Wilhelmus G. Pp. 169-180. Maastricht:
Shaker Publishing

Bijlage 1 ~ Resumen en Español

Esta tesis trata sobre la significación de género y etnicidad en las amistades de estudiantes de la universidad en Quetzaltenago (Xela), Guatemala. Los datos han sido obtenidos en una investigación en Xela desde febrero hasta la mitad de abril de 2011. La investigación se mantuvo en dos universidades: La universidad pública San Carlos de Guatemala (USAC) y la universidad privada Rafael Landívar. Antes de que se presenten los datos, se explique la teoría de los estudios de género y de la amistad y el contexto de Guatemala. Se argumenta que las dos son identidades sociales, que nos posicionan en el mundo. Eso no lo hacen por si mismas, sino la una influye a la otra y así se co-construyen. En la sociedad existen fronteras que están basadas en estas identidades sociales. Una teoría que ha influido bastante en esta investigación es el *boundary model* de Barth (1969). Barth argumenta que tienen que poner atención en como se forman las fronteras en lugar de lo que contienen. Como las fronteras basadas en identidades sociales son fronteras sociales, influyen en las relaciones sociales, como la amistad. La amistad es una relación voluntaria que tiene cinco características: los amigos tienen una posición de igualdad, hay confianza, compartir cosas materiales e inmateriales, reciprocidad y generosidad. Las amistades se forman en un contexto que les influye y así las reglas de la sociedad limitan las posibilidades de formación y de desarrollo de amistades.

Desde la llegada de los colonizadores, se hacen diferencias en Guatemala en base de la etnicidad. Valoran más a los ladinos (personas de origen Europeo, mestizos) que a los indígenas. En los sesentas del siglo pasado, las tensiones étnicas se acumularon y estallaron en una guerra civil en la cual muchos indígenas murieron. En el año 1996 firmaron los Acuerdos de Paz en los que está firmado el derecho de los Guatemaltecos de llevar a cabo su identidad, por ejemplo en la manera de vestirse o su idioma. Aunque el discurso oficial dice que Guatemala es un país multicultural, multiétnico y plurilingüe, sigue la discriminación de los indígenas. Todavía es más complicado porque la etnicidad esta co-construida por clase. Desde la conquista, los ladinos pertenecen a la clase alta y los indígenas a clase baja. A diferencia de los hombres, mujeres llevan el traje típico de los indígenas y por eso es más fácil reconocerlas como indígenas.

Los estudiantes que participaron en la investigación reconocen tres niveles de amistad, los que están visualizados en una escalera con tres niveles. En el nivel más alto están los mejores

amigos. En el segundo están los buenos amigos y en la tercera encontramos compañeros. Entre mejores amigos existe una confianza muy profunda, se comparte todo, son muy generosos y la reciprocidad está generalizada. Cuando se baja en la escalera estas cualidades se reducen hasta que entre compañeros puede existir desconfianza. A los estudiantes les gusta molestar (ir a un lugar para divertirse sin un objetivo especial) con sus amigos y placticar. Se van al parque o a la pradera pero más que todo se juntan en la universidad. La universidad es un lugar para socializarse muy importante. Es allí donde pasan la mayor parte de su tiempo.

Las dos universidades de esta investigación son bastante diferentes. La pública San Carlos cuesta solo 91 Quetzales por año mientras la privada Rafael Landivar cuesta 700 por mes. Para entrar a San Carlos es necesario pasar un examen. Landivar no tiene tal requisito. Por la manera de financiarse, existen diferencias en los servicios de las dos. El edificio de Landivar está en mejor condición y las clases más organizadas que en San Carlos. En San Carlos existe una heterogeneidad más grande entre los estudiantes que en Landivar, donde muchos son ladinos de clase social alta y mediana.

La teoría sugiere que las fronteras de la sociedad afecten a las amistades. En esta investigación la influencia de sociedad en las amistades de estudiantes no es directa. Las universidades forman un filtro. Entre las dos universidades pasa un proceso de *othering*. Se construye un estereotipo de San Carlos como una universidad de indígenas y de clase social baja con personas agresivas mientras Landivar está estereotipada como un lugar para ladinos de clase alta que son creídos. Por consiguiente las universidades se convierten en cargadores de etnicidad y clase. Por eso, una indígena que asista a Landivar cruza una frontera. Su asistencia en Landivar levanta su respeto. Aunque las ladinas de clase alta todavía no la consideran como su mejor amiga, no la excluyen de la interacción. Entonces, muestra que hay una cooperación entre clase y etnicidad. En relaciones de amor las fronteras se muestran más claramente. Las amistades de intergénero son más complicadas que las de entre el mismo género. Eso es por el aspecto de amor. La mayoría de los informantes ladinos dijo que no podrían tener una relación amorosa con una indígena por la diferencia de cultura. Si una amistad intergénero se hace más profunda puede pasar que las familias la prohíban. Normalmente pasa cuando no solo es una amistad sobre las fronteras de género, pero también cruza otras fronteras. La tesis concluye con el argumento que la significación de género y etnicidad en las amistades de estudiantes en Xela depende de la posición de la persona en la

sociedad, por la cual las universidades forman un filtro, y la posición de la amistad en la escalera de amistad.

Bijlage 2 ~ Reflectieverslag

“*Fieldwork has been and remains the defining mark of the discipline of anthropology. Or, more accurately, doing fieldwork has been, and remains, the defining requirement for becoming an anthropologist in the twentieth-first century.*” Dit stelt Rabinow in het boek *Reflections on fieldwork in Morocco*. Lange tijd bestond er geen training of voorbereiding voor deze belangrijke *rite du passage* (2007: xi). Gelukkig is dit tegenwoordig anders en vertrok ik met mijn hoofd vol methoden en andere bruikbaarheden zoals ethische principes en kennis van de verschillende emotionele stadia waar ik in terecht zou kunnen komen. Desondanks behield veldwerk tot vertrek de mystieke waarde die Rabinow het toeschrijft (1977:xiv). Voordat ik vertrok dacht ik alles tot in de puntjes uitgedacht te hebben, maar eenmaal in het veld vervloekte ik vaak die naïviteit. Het beste deel van de voorbereiding bleek te zijn dat ik ingeprent had gekregen dat er altijd onvoorziene dingen gebeuren en dat veel dingen anders zijn dan van te voren gedacht. Zo had ik bedacht studenten voor mijn onderzoek te vinden door onder andere in de gymzaal en cafetaria rond te hangen. Toen bleek dat de universiteiten helemaal geen gymzaal hadden. Rondhangen in de cafetaria leverde weinig op, er was bijna niemand. Gelukkig bleek informanten vinden toch niet erg moeilijk. Lucy, een van mijn belangrijkste informanten ontmoette ik bij toeval toen mijn taalleraar me een rondleiding van de universiteit San Carlos gaf. Toen enkel rondhangen op San Carlos weinig uithaalde schraapte ik mijn moed bij elkaar en sprak zomaar groepjes vrienden aan. Vaak reageerden ze enthousiast en kletsten we een tijdje. Het volgende probleem was om ze later terugvinden. Ik was nog niet zo voortvarend en wist enkel hoe laat mensen ongeveer pauze hadden en waar ze dan rondhingen, maar dit was weinig effectief. Ik leerde dan ook al snel

Foto 1 - *Molestando* met de encapuchados

om ook een telefoonnummer te vragen zodat ik ze kon lokaliseren. Toen ik eenmaal wat studenten kende leerde ik via-via steeds meer mensen kennen, tot ik uiteindelijk uitkwam aan de tafeltjes met Adriana en Yoyo, waar ik terug bleef komen.

Op Landivar kwam ik al net zo toevallig onder mijn informanten terecht. Mijn andere taallerares gaf er les en regelde er officiële toestemming om de lessen bij te wonen. Op San Carlos ben ik iets minder netjes te werk gegaan, er kwam geen goede gelegenheid om de docent op voorhand te vragen de les bij te wonen en tijdens te les was ik te verlegen om het te vragen. Ik ging er vanuit dat mijn blanke, blonde aanwezigheid de docent zeker op zou vallen en dat ik daaropvolgende vragen netjes zou beantwoorden. Dit gebeurde echter niet waardoor mijn onderzoeksrol verborgen bleef. Echter, de docent speelt geen rol in mijn onderzoek en alle betrokken en nieuwsgierigen waren altijd op de hoogte. Ik denk daarom dat het een fout zonder gevolgen was.

Dit was niet mijn eerste langdurige verblijf in een Spaanstalig land en ik beheerste de taal al behoorlijk. Toch viel mijn eerste participatie in een vriendengroep tegen, ik was de draad de helft van de tijd kwijt. Ik sprak dan wel Spaans, jongerentaal moest ik nog leren. Hoewel ik tot op het einde nog wel eens om uitleg van grapjes moest vragen, had ik de jongerentaal redelijk snel onder de knie. Binnen een paar weken grapte ik mee en riep ik ook om het hardst puchica ('jeetje'). Naast spreektaal moest ik ook de digitale taal die op Facebook veel gebruikt wordt onder de knie krijgen. De eerste keren nam ik mijn taallerares mee online om te vertalen, maar de gebruikte stijl en afkortingen wenden al snel. Praten en schrijven zoals mijn informanten hielp me rapport op te bouwen.

Rapport en vriendschap zijn niet hetzelfde, maar in een onderzoek naar vriendschap zijn de twee soms lastig uit elkaar te houden. Als onderzoeker ben je zelf het meetinstrument en dat geldt denk ik des te meer voor onderzoek naar vriendschap. Door zelf vriendschappen aan te gaan met informanten kon ik beter de betekenis van vriendschap begrijpen dan van buitenaf. Een diverse populatie is belangrijk voor het onderzoek. Hoewel ik met veel informanten een oprechte vriendschap heb opgebouwd waar ik ook persoonlijk veel belang aan hecht, ging ik af en toe vriendschappen aan puur uit het belang voor het onderzoek. Ik voelde me persoonlijk tot sommige mensen niet aangetrokken en ze toonden ook weinig interesse in mij, waardoor het opbouwen van een relatie soms lastig was. Hoewel het wel altijd lukte om contact te krijgen was het verdiepen ervan soms lastig. Toch kwam ik ook nog wel eens tot

verrassingen te staan, zoals bij Scarlet. We hadden lange tijd geen echt contact en ik vond haar maar een aanstellerig typje (al deed ik mijn best, en ik denk dat ik daar in slaagde, dit niet van invloed te laten zijn op mijn houding). Ik erkende echter wel dat zij een potentieel belangrijke informant was. Nadat ik haar een camera had gegeven met de opdracht foto's van haar leven te maken, hing ze me ineens continue om de nek en moest ik niet alleen mijn persoonlijke mening bijstellen, maar ook concluderen dat haar gedrag voor mijn onderzoek heel behulpzaam was. Ik wil gelijk aanstippen dat dit het enige succes van de cameramethode was: de technische mankementen maakten de methode onwerkbaar.

De belangrijkste les die ik geleerd heb tijdens dit onderzoek is dat je je nooit compleet kunt voorbereiden. Je bent deels afhankelijk van andere mensen en de omstandigheden en hoe goed je theorieën ook zijn, mensen zijn nu eenmaal een veranderlijke soort. Geduld en flexibiliteit zijn daarom belangrijke kwaliteiten voor een onderzoeker. In het begin van mijn onderzoek nam ik een redelijk afwachtende houding aan in de omgang met mijn informanten. Hoewel ik nog altijd geloof dat een "go with the flow" instelling heel bruikbaar is en je juist zo soms achter belangrijke dingen komt, had ik me achteraf soms iets actiever moeten opstellen. Sneller telefoonnummers vragen bijvoorbeeld, zodat ik mensen makkelijker kon terugvinden. En, toestemming vragen aan de docent op San Carlos om de les bij te wonen. Onderzoek is een balans tussen met de stroom meegaan en informanten de leiding te laten nemen en tussen zelf een actieve houding aan te nemen om bepaalde zaken geregeld of opgelost te krijgen. Ik denk dat deze balans heel gevoelsmatig ligt en alleen ervaring hem kan lokaliseren. Wanneer mensen buiten de universiteiten de eerste weken vroegen wat ik in Guatemala deed vertelde ik dat ik student antropologie was. Gaandeweg werd het antwoord echter steeds vaker: antropoloog. Rabinow had gelijk: pas in het veld begint echt de ontwikkeling van je identiteit als antropoloog.

Bijlage 3 ~ Foto's

Foto 2 – Universiteit San Carlos

Foto 3 – Eten en *molestar* met de vrienden van San Carlos

Foto 4 - Met Jaclyn en haar familie, in traje

Foto 5 - De psychologieklas van Landivar

